

МИРЗА
АБДУЛҶОДИР
БЕДИЛ

РУБОИЙЛАР

Шоислом Шомуҳамедов
таржимаси

ҒАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ АДАБИЁТ ВА САНЪАТ НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ – 1974

ЎзССР ФА академиги,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби
И. М. Мўминов
таҳрири остида

Тузувчи — филология фанлари доктори
Расул Ходизода

Бедил Мирза Абдулқодир.

Рубойлар, Ш. Шомухамедов таржимаси. (И. М. Мўминов таҳрири остида). Т., Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974.
106 б.

Мирза Бедил форс-тожик адабиётида классик адиб, жамиятшунос ва табиатшунос файласуф олим сифатида шуҳрат қозонди.

Унинг номи Шарқнинг улкан ва забардаст шоирлари орасидан муносиб ўрин эгаллаган. Асарлари кўп тилларга янги-янги таржима этилмоқда ва босилмоқда.

Ушбу тўплам нозик хаёл шоир асарларини ўзбек тилига таржима қилишда биринчи қадам, илк тажрибадир.

Бедил Мирза Абдулкадир. Рубаи.

Ўз.

7—4—4—2
Б—М—352—06—74 166—74

© Гафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1974 й.

МИРЗА БЕДИЛ

Бизлар бир ўткинчи, жаҳон барқарор,
Одамдан фақат сўз қолур ёдгор.

(Фирдавсий)

Форс-тожик адабиёти бешиги тепасида турган шоирлардан бири улуғ дostonнавис Абулқосим Фирдавсий тилидан айтилган бу байтда нақадар ҳаётий теран фикр ётибди. Мирза Бедил ижоди ҳам бунга ёрқин мисол бўла олади.

Икки ярим асрдирки Бедил оламдан кўз юмган бўлса-да, шоир сўзлари кишилар оғзидан тушмай келади. Унинг номи Шарқнинг улкан ва забардаст шоирлари орасидан муносиб ўрин эгаллаган. Асарлари кўп тилларга янги-янги таржима этилмоқда ва босилмоқда.

Мирза Абдулқодир Бедил ўтмишнинг изланувчи мутафаккирларидан бўлиб, Урта Осиё халқлари орасида кенг шуҳрат қозонган. Унинг кўп қиррали ижодида Мовароуннаҳр ва Ҳиндистон халқлари ўртасидаги иқтисодий, маданий алоқаларнинг ифодаси, бу халқларнинг бир-бирларига самарали таъсири, инъикоси мавжуд.

Мирза Бедил форс-тожик адабиётида классик адиб, жамиятшунос ва табиатшунос, файласуф олим сифатида шуҳрат қозонди. У Банголиянинг Азимобод шаҳрида, 1644 йилда ҳарбий хизматчи оиласида туғилди ва 1721 йил декабрь ойида Дехлида вафот этди. Унинг ота-боболари Урта осиелик эди. Бедил ўзининг «Нор-унсур» китобида Амударё — Жайхун ҳақида, Туркистондан, Самарқанддан Ҳиндистонга келиб турувчи қарму қариндошлари ҳақида хабар беради.

Мирза Бедил мураккаб социал-иқтисодий тарихий шароитда яшади ва ижод қилди. Бу вақтда Ҳиндистонда ҳам, Ўрта Осиёда ҳам феодал тузумининг ички зиддиятлари жуда кескинлашган пайт эди. У замонда Ҳиндистонда Шоҳ Жаҳон (1628—1658) ва Аврангзеб (1658—1707) подшоҳлик қилган. Аврангзеб вафот этгандан кейин, буюк Бобирийлар империяси тахтида 1707—1720 йиллар давомида ўндан ортиқ ҳоким ўзгарди. Ўша замонда Европа капитализмининг Ҳиндистонда ёвуз мустамлакачилик юриши тобора кенгаймоқда эди. Ўрта Осиё — Мовароуннаҳрда Аштархонийлар, Хоразмда Абулғози ва унинг авлодлари ҳукмронлик қилар эди.

Бу вақтларда Ўрта Осиё билан Ҳиндистон орасида кучли иқтисодий ва маданий муносабатлар жорий бўлган.

Мирза Бедил Ҳиндистон билан Ўрта Осиё орасида мана шундай тарихий, иқтисодий ва маданий муносабатлар мавжуд бўлган шароитда яшади ва ижод этди.

Мирза Бедил қунтли, тиришқоқ, меҳнатсевар, қобилиятли ва истеъдодли бўлганидан ёшлигиданоқ араб тили грамматикасига онд машҳур «Қофия» китобини яхши ўзлаштириб олган ва форс-тожик адабий тилини мукамал билган. Мутафаккирнинг ўзи айтишича, у ўн ёшида шеър ёзишга киришган бўлса ҳам, йигирма ёшга тўлгандан кейингина шеърларини дўстларига кўрсата бошлаган ва тез орада халқ ўртасида шухрат қозона борган.

Отасидан ёш етим қолган Бедил ўз меҳрибон онаси ва амакиси Мирза Қаландар ҳамда тоғаси Мирза Зарифлар тарбиясида бўлади.

Мирза Бедил шайх Камол қўлида мустақил ўқиган. Бедилнинг айтишича, шайх Камол маърифатпарвар киши бўлган, ҳинд тилини, ҳинд фалсафасини яхши эгаллаган, шу соҳаларда тадқиқот ишлари олиб борган ва Бедил билан ҳинд тилида илмий масалалар юзасидан суҳбатлар ўтказган, дуохонлик ва тасаввуф ақидалари устида баҳслар олиб борган.

Шайх Камол вафотидан сўнг Мирза Бедил Шофозил, Мирза Абулқосим исмли олимлардан таълим олади, адабиётни тўлароқ ўрганиб, шеърятда ўз маҳоратини оширади, етилтириб пишира болади.

Уша даврда Мирза Бедил Ҳиндистонда кўп ёйилган фақирлар ҳаракатига, дарвешлик ҳаракатига қўшилиб, тасаввуф — мистик-идеалистик дунёқараш таъсирида бўлади. Бироқ турмушни кўриш, кузатиш ҳамда дўстларнинг маслаҳатлари уни бу йўлдан қайтаради.

Мирза Бедил ўз даврининг олимлари, шоирлари, санъаткорлари билан самимий муносабатда бўлади ва улар билан ҳамкорликда ижод қилади.

Бедил кейинча фақир-дарвешларни, тиланчи, тамагир, текин-хўрларни жамият танига ёпишган каналар деб кескин танқид қилади. Ҳар бир инсон маълум ҳунар, белгили касб ўрганиши зарур, ҳалол меҳнат билангина инсон иқболи очиқ, иши файзли эканини кўрсатади.

То фазлу ҳунарга етишмай инсон,

Унга бахт эшиги очилмас осон.

Ҳар бир шахснинг меҳнат ва ҳунар туфайли бахту саодатга эришишига қаттиқ ишонган шоир бу бобда ширин хаёллар, яхши ният, эзгу орзу-умидлар қилган, ўз ватанини ободликда, халқини тинч-осойишталик, роҳат-фароғатда, шоду хуррамликда, иноқ-ҳамжиҳатликда кўриш ҳавасида бўлган. Бироқ бундай олижаноб тилаклар феодал тузумида сароб, етиб бўлмайдиган уфқ, эришиб бўлмайдиган анқо эканлигини кейинчаликкина, кексайғач тушуниб олган.

Мирза Бедил Аврангзебнинг ўғли Муҳаммад Аъзамшоҳ хизматида юрган пайтида шаҳзода ундан ўзига атаб мадҳ ёзишни сўрайди, аммо Бедил бу таклифни рад қилади ва натижада унинг хизматидан кетишга мажбур бўлади.

Шоир юксак шеърятни айрим шахслар, арзимас кишилар мадҳи учун оёқ ости қилишни, соф дил сўзини ёлғон билан булғамасликни афзал кўрган эди. Бу ҳақда шоирнинг ўзи ҳам:

Бедил, қуруқ вақ-вақ бизга шон эмас,

Мадҳимизда амир ё султон эмас.

Сўзларим тинглаб кўр энг яхши оним

Дўстлар хизматидан ўзга он эмас,—

дейди.

Мирза Бедил умрининг кўп қисмини Ҳиндистоннинг сиёсий ва маданий пойтахти — Деҳлида ўтказди, ушбу шахри азимда умрининг охиригача яшади, ўз адабий мактабини ташкил қилди: мусулмон шарқи адабиёти ва фалсафасига оид муҳим асарлар ёзди, ўз адабий меҳнати, хаттотлик воситасида кун кечирди.

Мирза Бедил ўз асарлари мажмуаси — «Куллиёт»ни Низомий Ганжавийнинг «Хамса»сидан олинган «Ҳаст калид дар ганжи ҳақим» деган эпитафия билан бошлайди. Ҳақиқатан ҳам унинг асарлар тўпламини ўз даврининг фалсафий қарашларига, илмий билимларига мўъжизали калит деса бўлади. «Куллиёт»нинг дебочасида Мирза Бедил:

«Кўлга тушганин ўқидим,
Ёздим дил буюрганин»,—

деб ёзган эди.

Мирза Бедил инсон эркинлиги, киши тафаккурининг ҳурлиги йўлида куйлашга интилди.

Бир неча асрлар ичида Ҳиндистон халқлари ўртасида давом этиб келган диний ва миллий зиддият, низо, кураш ва қонли тўқнашишлардан хабардор бўлган Бедил Ҳиндистон халқларининг бирлигини, ҳамжиҳатлиги ва ҳамкорлигини жону дили билан истади ва шу ғояни куйлади, мадҳ этди. У халқлар бирлигида, ҳамкорлигида, иттифоқида ватаннинг қудратини, ҳур, эркин ҳаётини, яшнаб гуллашини, кундан-кунга авж олиб келаётган инглиз тажовузига қарши тура оладиган кучни кўра олган фозил киши, ажойиб мутафаккир эди. У бор куч-қуввати билан замондош, ватандошларини ҳамжиҳат, дўст бўлишга чорлади:

Дўстлар, иттифоқда ташласак қадам,
Синар ҳар босқинчи — арабми-ажам.
Иттифоқ кучидан бўлмангиз ғофил,
Тиш тошни синдирар бирлашгани дам.

Бедил гуманист инсонпарвар, муруватли, у Ҳиндистон халқларига бир кўз билан қаради, ҳамма бир инсоният уруғидан деб ҳисоблади. Мирза Бедил ҳам барахманларни, ҳам шайху зоҳидларни баб-баравар танқид қилди. Мусулмонларнинг таваккул — тақдирга ишониш, барахманларнинг таносух — жоннинг кўчиб юриши на-

зариясини жиддий танқид қила олди. Аммо Мирза Бедил ўз фикр, ғояларини ҳамма вақт очиқ айта олмас эди. Ўрта асрчилик даврида шоир ўз нуқтаи назарини хилма-хил образларда, киноя, истиора, тасаввуф, калом иборалари, қоида ва истилоҳлари воситасида, теология қисмлари ичида ифода қилишга мажбур эди. Мирза Бедил асарларида, шеър, дostonларида бир-бирига зид, ҳатто, қарама-қарши ҳоллар учрайди; чигал, топишмоқли муаммолар кўп, пардали, хира мисралар анча топилади Буларнинг барчаси ўша замоннинг қора тамғаси, ўша муҳит ғубори; Бедил ижодининг мураккаблиги ҳам ана шунда. Албатта, Мирза Бедилнинг тили ғўзал, сатрлари теран, сўзлари кенг маънолидир. Мирза Бедил ҳақиқатан ҳам «Абу маони», яъни «Маънолар отаси» лақабига сазовор адиб бўлиб, ҳар бир ўқувчининг кўз ўнгига ўткир фикрли, оптимистик руҳ эгаси, ҳам дардли, ҳам аламли дил соҳиби, ажойиб тарихий шахс сифатида гавдаланади.

Мирза Бедил Ҳиндистон, Ўрта Осиё, Озарбайжон, Эрон, Арабистон фани ва адабиёти, фалсафасига доир асарларни ўрганиб, ўз даври маданиятининг юксак босқичига кўтарилди олди. У Низомий, Аттот, Саъдий, Жомий, Ҳофиз ва Навоий сингари буюк қалам эгаларининг китобларини зўр қизиқиш, илиқ меҳр ва фавқулудда кунт билан ўқиди, уларнинг гуманистик анъаналари байроғини баланд кўтарди.

Мирза Бедил фалсафада ҳам, нафис адабиётда ҳам новаторлик ғоясини олға суради экан, ўз даври шароитида фавқулудда ажабланарли йўлни қўллайди:

Эй тез пишар мева, бир дам эскирма,
Янгиланиш ўзи карам, эскирма.
Яшнаб турган боғсан, тиканзор эмас,
Эй яп-янги маъно, ҳечам эскирма,—

каби мисраларда Мирза Бедил ўз ижодининг том маъносини, ҳақиқий йўналишини ифодалаб беради.

Янгилик мафтуни Мирза Бедил Шарқ адабиёти фалсафасида новаторлик билан ўзини танитди, шу билан шуҳрат қозонди. Зотан, шарқ фалсафий фикрлар тарихида ҳам муҳим масала — тафаккурнинг борлиққа, руҳнинг табиатга муносабати масаласидир. Фалсафанинг мана шу бош масаласи, Шарқда мавжуд реал дунёга инсон

қандай муносабатда бўлмоғи керак, бу дунёдан воз кечиб, уни бе-вафо дея аскетик турмуш кечириш керакми ёки реал моддий имкониятлардан фойдаланиб, маълум ҳунар, касбни эгаллаб, меҳнат қилиб кун кечириш керакми, деган масала сифатида кўринди. Бу муҳим масалани Мирза Бедил ўзига хос йўл билан ижобий ҳал қилади. У ўз асарларида таълим, тарбия, хулқ, ахлоқ тўғрисида ҳам ўз даври учун илғор ғояларни олдинга суради, уларда жабр-зулмга, адолатсизлик ва адоватга қарши курашга ундовчи сатрлар ярқираб кўзга ташланиб туради.

Мирза Бедил асарларида ҳаёт ва инсон масалалари бир хил акс эттирилган, бир нуқтаи назардан қараб, бир турли ечилган деб бўлмайди. Бунинг сабаби шундаки, Мирза Бедил адабий фаолияти 1660 йиллардан бошланиб, 1720 йилларгача давом этган. Демак, у қарийб олтмиш йил давомида мураккаб ижодий эволюция йўлини босиб ўтди. Шунинг учун ҳам унинг асарларида зикр этилган қарама-қаршиликларнинг бўлиши табиий ва объектив тарихий социал-иқтисодий муҳит билан изоҳланади. Бу ҳолни Бедилнинг ўзи ҳам англаган ва бир шеърда шоир буни қайд қилиб ўтган. Масалан, бир жойда:

Юз шевададир мен ёзган ашъор
Ёзмадим уни мен бир кунда, якбор.
Таврот эмаски, унинг ҳаммаси
Тушса осмондан бир йўла тайёр,—

деса, яна бошқа бир рубойсида, ўз асарларида беҳис унсурлар, ўлик томонлар ҳам мавжуд эканлигини жасуруна ва ҳакимона очиб ташлаб, дейди:

Бедил сирли шеърин ўқи, яхши боқ!
«Бекорчи нуқта кўп жуда йилтироқ».
Деб мени айблама, олий бир вужуд,
Инсонда ҳам бордир ҳиссиз мўй, тирноқ.

Мирза Бедил бу ўринда камтарлик қилади. Бироқ ҳақ гапни айтади. Унинг асарларида беҳис унсурлар, ўлик томонлар бор, албатта. Аммо шу билан бирга Мирза Бедилнинг мусулмон шарқи ада-

биёти ва фалсафасини ривожлантиришдаги чин тарихий хизматлари ҳам кам эмас. Биз уни марксча-ленинча баҳолаймиз ва кадрлаймиз.

В. И. Ленин неча-неча бор таъкидлаб ўтганидек, ўз маданиятини «қадим анъаналар, энг яхши намуналар, жорий маданият маҳсулини марксизм нуқтаи назаридан, пролетариат диктатураси даврида унинг ҳаёт ва кураш шароити нуқтаи назаридан»¹ кўраётган совет халқи ўтмишининг илғор кишилари ижодини авайлаб сақламоқда ва унга ижобий муносабатда бўлмоқда.

Бедил асарларидан янги таржималарнинг эълон қилиниши ҳам бунинг ёрқин далили бўла олади.

Мирза Бедил ўзига хос услуб, махсус мактаб яратган санъаткорлардан бири. Шеърини образлари кўп қиррали, киноялари кўп маъноли, лафзу каломи алвон-алвон эканлигини шоирнинг ўзи ҳам таъкидлаган эди:

Бир оламдир куйим сеҳру оҳанги,
Тобора очилур янги ва янги...
Каломим сайрида ғафлатда қолма,
Баҳорман янги ҳар нафасим ранги.

Дарҳақиқат, шоир услубининг ўзига хос томонларидан бири, унда ўта нозик ташбеҳот ва айниқса киноя ва истиораларнинг кўплигидир. Бедил ўз фикрларини очиқ-ойдин, соддафаҳм қилиб айтмайди. У ўз асарларида китобхон фаҳму фаросатига кўпроқ таянади ва унинг ақлу заковатига комил ишонч билан қарар экан, кўп ҳолларда катта-катта фалсафий ва социал масалаларни ифода этмоқ учун ҳаётдаги маълум воқеаларнинг кўздан ниҳон томонларига ишора қилиш билан қаноатланади. Уларга товзих бериб, икир-чикиригача тушунтириб ўтирмайди. Буни китобхоннинг ўзига ҳавола қилган шоир:

Ҳар бир рамз сен билан менда, эй инсон,
Нозикфаҳмларга бу сирлар аён.
Ёқуб димоғидек нигоҳ пайдо қил,
Кўйлаги исиди Юсуф намоён,—

дейди.

¹ В. И. Ленин, полн. собр. соч. т. 41, стр. 462.

Демак, Юсуф ва Зулайхо афсонасидаги Ёқуб Юсуфнинг кўйлаги ҳидида ўз ўғлини кўра олгани каби нозикфаҳм китобхон ҳам кичик бир ишорадан бутун бир картина, улкан бир фалсафий фикрни англаб ола билиши керак. Бу эса Бедил асарлари юзига парда тортади, унинг том маъносини барча ҳам дарров кўриб, пайқаб ололмайди.

Шоир вафотидан икки-уч аср кейин амалга оширилаётган таржима иши учун эса бу анча қийинчиликлар туғдиради.

Аммо шунга қарамай, бу қийин ишни ўз уҳдасига олган Шоислом Шомухамедов шарқ адабиёти намояндалари асарларини таржима қилишда орттирган кўп йиллик тажрибасига суяниб, Бедил рубойлари таржимасини ҳам юксак дид ва маҳорат билан бажаришга муваффақ бўлган.

Бедил новатор шоир, унинг ҳар бир рубойси асосида янги бир фикр, янги бир образ ётади. Баъзан бу разм ё тимсол таржимадан ташқари яна изоҳга ҳам муҳтож.

Шу билан бирга «баҳр», «ранг», «оина» ва бошқа бир қатор сўзларни ишлатишда Бедилнинг ўз луғати ҳам мавжудки, улар ҳам изоҳ талабдирлар.

Шу томонларни назарда тутиб, китоб охирида баъзи рубойларга изоҳ бериш маъқул кўрилди ва ушбу китобни тузиб берган филология фанлари доктори Расулхон Ходизода изоҳлари илова қилинди.

Қўлингиздаги тўпلامни бу нозик хаёл шоир асарларини ўзбек тилига таржима қилишда биринчи қадам, илк тажриба деса бўлади.

Мутахассисларнинг ҳисобига биноан Мирза Бедил 3861 рубой ёзган. Бу китобча шундай улкан дарёдан бир пиёла сув тарзида гўзаллик ташнаси — китобхонга тутилмоқда.

Бу асарнинг улуғ мутафаккир Мирза Бедил таваллудига 330 йил тўлган кунларда китобхонга тортиқ этилиши шоир хотирасига муносиб совға бўлади.

И. М. МУМИНОВ.

1

Афв эт халқдан келса яхши-ю ёмон,
Адоватдан қочиб, роҳат қил, инсон!
Кибру ҳасад бермас кишига ором,
Одамни менсимай қувилди шайтон.

2

Яхшилик-ёмонлик мўлу қўл бунда,
Қилмишинг ҳолидан огоҳ бўл бунда,
Қўлинг олур улким, қўлини олдинг,
Барчанинг фойдаси қўлма-қўл бунда.

3

Юз шукр тилмади ҳақ сийнамизни,
Ошкор этмай шубҳа — дил кинамизни.
Борлиқдан уялиб сув бўлмагунча
Намоён этмади оина бизни.

Соч оқаргач қўйдим дилим ғиш-ғишин,
 Ерга отдим ҳаво-ҳавас ташвишин.
 Шам равноқ топмагай отганида тонг,
 Пилик тортар бунда аланга учин.

Ўз шуурингдан бўл бегона, Бедил,
 Жаҳолат созин чал, девона Бедил,
 Дуд ила ғубордир бу дунё бари,
 Кўз юм сабил қолсин бу хона, Бедил.

Мансаб, ҳашам эмас, азобдур бунда,
 Айт, нима софликка ҳисобдир бунда?
 Эшак, ҳўкиз тагин тозаласинлар,
 Мансабдан фаррошлик савобдур бунда.

Оина кўрганда ўзин беғубор,
 Шодликдан минг рангда бўлур жилвакор.
 Инсон мижозида гул очди билим,
 Гулласин деб қоқ ер бағрида баҳор.

Ҳавас таркин этмоқ кўп маҳол бунда,
 Эркинлик фақат бир эҳтимол бунда.
 Нимага боқмайин дил бўлур асир,
 Кўнгиш узмоқ эса, бўш хаёл бунда.

9

Сўзларига бўлса юмшоқлик бўёқ,
 Ёв ҳам қилур дўстлик кўзгусин порлоқ,
 Қўпол гапдан фитна қўпган чоғида,
 Гардан томирингдур бу жангда таёқ.

10

Бу ақлсизларки, масту беимон,
 Сезгисиз, қаттиқ жон, харсанг тошсимон,
 Чифаноқдек ғурур ва қуруқликдан
 На мағзу на пўст бор, қуруқ устихон.

11

Бедил, ўзни қанча танлаб кўрмадим,
 Лек камол афсуни дамин урмадим.
 Юз шукрки одоб иқболи кулиб,
 Ҳеч кимдан ортиқман дея юрмадим.

12

Бедил, ҳамма вақт изтироб бунда,
 Тинчлик-хаёлу туш ё сароб бунда.
 Ҳаракатсиз бўлмас ҳатто чанг пайдо,
 Илдиз сувда, тупроқ бир ниқоб бунда.

13

Эй ақл жавҳари, бўл дунё сирига ҳамдам,
 Макрпарвоз зухдга сен риндона бергил барҳам.
 Олам сақолу салла масхарабозлигидир,
 Бу хижолатдан қутул, кўнглингни уз, эй одам.

14

Бу бир денгиз, иши бизларни бўғмоқ,
Тиғу шамширингга ишонма ҳар чоқ.
Ҳар тўлқин интиқом камони бунда,
Ундаги ҳар балиқ ўқ тўла садоқ.

15

Мантиқсиз афсона тутмиш оламни,
Фаҳм эту ўйлама ҳеч кўпу камни.
Ғазаб тавқин илиб шайтон бўйига,
Негадир жаннатдан қувмиш одамни.

16

Зухур оинаси жило топгандан бери фақат
Ҳар махлуқ бир-бирига интилар, бўлар улфат.
Ҳеч ким назар ташламас ўзининг аҳволига,
Булбул бўлди гулдан маст, гулга ҳаволаш одат.

17

Тубан табиатингдан чиқ, эй бедор дил,
Лофнинг безак пардасин айлама манзил.
Бахмал тўшак на ҳожат келмаса уйқу,
Тун матосин тўқувчи коргоҳни тарк қил.

18

Ким бойлик фикрига асиру бетоб,
Томчи май ҳидидан хўп масту хароб.
Бедил, мол жамғармоқ заҳматин чекма,
Дур терилган билан ип бўлмас сероб.

19

Ҳар нарсада англа асосу нисбат,
 Сўнгра фаҳм эт надур маънию сурат.
 Одам ҳўкиз эмиш, балиққа минган,
 Балиқ ҳаводамиш... Қани ҳақиқат?!

20

Бу харобазорда истасанг роҳат,
 Дўстга қўшилиб топ дилга ҳаловат.
 Токи бир-биридан киприклар жудо
 Уйқусиз кўзларда изтироб, ҳайрат.

21

Беш кунлик умринг бу нотинч оламдан,
 Тинч ўтар сен ўзинг қилган малҳамдан.
 Мазҳабу миллатдан излагил одоб,
 Яхши хулқ излагил ҳар илму фандан.

22

Киприкдан қон тўкиб, лолазор топдинг,
 Булутдек ёш тўкиб, чин баҳор топдинг.
 Дардсиз кўнгил очмоқ маҳолдир, маҳол,
 Оёқ ярасида тикан — хор топдинг.

23

Бу эшакмиялар шодонлик созин
 Тушунмай кўрсатар шоҳона нозин.
 Нафрат ноғораси қар қилмагунча,
 Фаҳм этмоғи мушкул тараб овозин.

24

Қариликда ҳоли бир бурчак топ дилга, Бедил,
 Дарё эмди лойқади, қани чиқ топиб соҳил.
 Мана оппоқ сочларда кафан инъикоси бор,
 Йўлда кўзинг юммасдан ўз манзилинг топа бил.

25

Олам — хароб зимистон, бу зулматда ҳар одам
 Гурури шуъласида куяди мисоли шам.
 Беш кундан сўнг талъати сафо нурин сочолмас,
 Тундаги йилтироқ қурт бундайларнинг бари ҳам.

26

Эй, инсон дил кабоби тафтига ёпгувчи нон,
 Сув қилмасми бу зулминг хижолати шул замон.
 Бир ялам асал сенинг оғзингга теккунича,
 Юзлаб хоналар вайрон, ҳалокатда минглаб жон.

27

Гоҳ сув ғамидан, гоҳ бир донадан де,
 Гоҳида айш ила таронадан де.
 Ўлгунча шу гапдан қутулолмайсан,
 Уйқу олгунча шу афсонадан де.

28

Эй хожа, ҳашаминг заволи яқин,
 Шуъланг асарининг паймоли яқин.
 Қанчага етарди бир шамдек зиён,
 Эй, йилтироқ қурт, тонг жамоли яқин,

Ер тинмай тарқатар ғубори ибрат,
 Умр ҳангомаси кулфатдир, кулфат.
 Ортом талаб этмоқ бунда беҳуда,
 Өҳулар ортида қуюқ чанг қат-қат.

Дилнинг оинаси бор, боқмайин ўтди,
 Кўз ўнгида баҳор боқмайин ўтди.
 Бу тушуниб бўлмас дашт ғуборидан
 Кўплар ўзларин ҳам кўрмайин кетди.

Ҳар кўнгилда бордир умр талоши,
 Кўнгилдан ишорат томчи кўз ёши.
 Кўкламда илдизсиз ўсмас бир дона,
 Бил, яранинг ҳам бор илдизи-боши.

Мол-дунё ташвишига тўлиқ бу чўл—оламдир,
 Бу ташвишлардан озод—шод яшаган одамдир.
 Кўнгилга тугун солмай ўтмас ҳеч бир маърака,
 Этикнинг торлигидан оёқ қадақ, кўз намдир.

Барча истагингни берса гар тақво,
 Қуруқ ток баргидан қайнарни саҳбо.
 Бўш хаёлдан ўтса киши рўзғори,
 Қарға тухумидан чиқарди анқо.

Шом келгач, осмонга чиқди алангам,
 Дилим қон бўлди-ю, кўздан оқди нам.
 Эрта қандай умид билан яшаймиз,
 Бугун ўтди бизга бўлган ваъда ҳам.

Маст-аластлигимиз асоси карам,
 Баланд-пастлигимиз асоси карам.
 Борлиқ ўзгариши дерлар ўлимни,
 Йўқолмаслигимиз асоси карам.

Ҳаётни жон қийноғи, қон ютмоқ деб бил,
 Ҳаёт-мамот айшидан қутулмоқ мушкул.
 Халқ ичра яшаб ундан ажралмоқ хато,
 Одамзод тиригида суҳбатга қобил.

Ҳиммат аҳли таъбидан Бедилда ҳам бор,
 Сахийлик турли рангда бўлур жилвакор.
 Нодонларга панду муҳтожга танга,
 Ёшга лутф, каттага хизмати бисёр.

Бедил, тун қуртидек билмасман тиним,
 Аммо ҳеч тарафга очилмас йўлим.
 Каъба тавофидан кишилар хурсанд,
 Бу соядан огоҳ эмасдир ҳеч ким.

Эй шайх, инсоф берса виждонга пардоз,
 Нечун кўзинг тўймас, қаноатинг оз.
 Ҳеч ким сендан каммас бу анжуманда,
 Кўзинг мол-дунёда, ўлтириш мумтоз.

Инсон дафтаридан варақ бу жаҳон,
 Одам кабобининг тутуни осмон.
 Икки жаҳон унган уруғни билсак,
 Киши хаёлида етишган бир дон.

Кетдик, биздан қолди ғамли из боқий,
 Қолди парпирамоқ, у ҳаргиз боқий,
 Танамиз тупроқда маҳв ўлса ҳамки,
 Қаттиқ жондан қабр тошимиз боқий.

Ашё—назаримиз олғувчи кўзгу,
 Асмо зикри эртак тингламоқдир бу.
 Барчаси инсондан қочирар узоқ
 Асли инсон бўлмоқ ўзни билмоқ-ку.

Киши табиати фош этса идрок,
 Фақат яхшиликка этар иштирок.
 Илмдан бебаҳра қолади таъби
 Бадфеълидан кечиб бўлломаса пок.

44

Бедил, қай мизожда бўлмаса вафо,
Қуруқ висол бермас ҳеч шарму ҳаё.
Қайдаким манзурдир дўстлик ҳуқуқи,
Жон нисор эт, ўзга шева йўқ асло.

45

Дили ҳасад тўла, ичи қоралар
Доим тухмат ила покни қоралар.
Шип бурчига оппоқ пахта илиб кўр,
Шамдонда барча ис шунга ўралар.

46

Бедил, етмоқдадир сўнгига сафар,
Парвозга бемажол эмди болу пар.
Қадамим ҳисоблаб борар кўз ёшим,
Ҳар томчидан шамга тонг яқинлашар.

47

Парокандалиқдир дунёга асбоб,
Оромга ҳамсабоқ бўлмишдир симоб.
Шу дарё мавжидан паришондирмиз,
Бунда хотиржамлик — гавҳари ноёб.

48

Машҳурлигинг надур? Мастлик кулфати,
Вайроналик не? Баланд-пастлик иллоти,
Дилингни куйдирган ноёб орзулар
Ақл билан боқсанг, ҳаёт рағбати.

20

49

«Сен, мендан ташқари», деса, ҳақиқат,
Бу сўзга ишонма, бари жаҳолат.
Хоҳ ерда қанот қоқ, хоҳ осмонда уч,
Анқони топурсан эртақда фақат.

50

Бу дунёда кўпдан кўпдир жаҳолат,
Ким ақлу илм деса, чекар надомат.
Ҳар томонда фақат айиқлар рақси,
Устара бер, олам жун босган ғоят.

51

Бу дунёда ҳар дам янгилик ҳавас,
Эскириб чиқади ҳар янги нафас.
Шу суҳбатдан қизиқ дунё бозори,
Ақл қулоғин тут, олам гапдир бас.

52

Ишрат тузоғидир шиша касофат,
Қул-қули етказар пайғоми ишрат,
Маҳмурлик юлдузи ҳар бир томчиси,
Ҳар мавжи пиёла манглайда хат.

53

Дил нуқтасин қилдим ишқимга тумор,
Ўраб дедим: «Буни ёримга юбор».
Шавқидан ғунчадек очилиб кетди,
Шодликдан қинига сигмади такрор.

54

Тўлқинмиз мену сен ҳаёт баҳрида,
Ҳавас қайнаб ётар унинг наҳрида.
Кўпикдек фикр этсак, сув ва ҳаводан,
Ўзга на дон бор, на самон қаърида.

55

Бетамиз бўлади дарди йўқ одам,
Ундайга ўлимдан ўзга таъсир кам.
Соч ва тирноқларга қараб ибрат ол:
Қон йўқ жойда йўқдир ҳис ҳам, туйғу ҳам.

56

Қай дилга тушмаса ишқдан бир партов
Умри куйиб ўтар, жабрга гаров.
Кўзадан ибрат ол, сувга чидолмас,
Аввал куйдирмаса уни то олов.

57

Узлуксиз шодлик ҳам келтиради ғам,
Ҳаддан ортиқ базм — мисоли мотам.
Ҳар нарса меъёрдан ошмаса яхши,
Бошдан ошса ўтдан баттарроқ сув ҳам.

58

То чарх бисотида собиту сайёр,
Сухан марказида хомушлик даркор.
Уруғсиз ҳеч нарса илдиз отмайди,
Яъни нуқтасиз сайр этмайди паргор.

Зеру забар қилмоқ фалак номаси,
 Бой берилар охир ер хазинаси.
 Жисминг зийнатиға бўлма кўп банда,
 Уни ечиб от, ул ғафлат жомаси.

У дунё деганинг у дунё эмас,
 Ҳақ жамоли унда ҳувайдо эмас.
 Жаннат таърифидан чиқор хулоса,
 Қайда зару гавҳар — бу дунёдир, бас.

Бир оламдир куйим сеҳру оҳангги,
 Тобора очилур янги ва янги.
 Каломим сайрида ғафлатда қолма,
 Баҳорман, янги ҳар нафасим ранги.

Зоҳид дерки, «тақво манбаи диндир»,
 Шайх кўзгу тутиб дер: «Сулукдан¹ қидир».
 Бу жоҳилларга зид бизнинг девона
 Яланғоч бўлиб дер: «Чин мардлик будир».

Кимки паст-баландга қарагай ҳушёр,
 Иблис малъунлигин тушунар бисёр.
 Ким қибла билмаса ҳазрат инсонни
 Ўша лаънатланиб бўлур шармисор.

¹ Сўфийлар жамоаси.

Сен рад этган кичик бўлак билан ҳам
 Ҳисоблашмай бўлмас қўшилса баҳам
 Бир тутам жунни ел элтади осон,
 Бирлашса бўлади наMAT ё гилам.

Фарёдки, ҳеч ким йўқ биз билан бул кун,
 Хуррамликдан йўқдир ҳатто бир учқун.
 Доим бирга бўлган мувофиқ дўстлар,
 Борса келмас жойга кетдилар бутун.

Ҳаётдан олмаса ибрат у кўз кўр,
 Асалда бўлмаса ширинлик у шўр.
 Ўзгариб турмаган либос кафандир,
 Ўзгариш билмаган хона — қаро гўр.

Ўзбошимчаликдан хуррам бу дунё,
 Эрксиз айланмоққа бўлмиш мубтало.
 Исо ё Маҳдийнинг қайтиб келмоғи
 Тажрибадан узоқ, қуруқ бир даъво.

Бедил, қуруқ вақ-вақ бизга шён эмас.
 Амир, султон мадҳи бизга жон эмас.
 Сўзларим тинглаб кўр, энг яхши оним,
 Дўстлар хизматидан ўзга он эмас.

69

Ҳиммат ўлчовимас фақат пул-дирҳам,
Пул сочмоқ ҳар кимда бордир кўпу кам.
Мумсикдан ҳеч киши баҳра олмаган,
Ҳасрат-ла жон берса шу ҳам зўр карам.

70

Токи ишқ қиссаси такрорга қобил.
Бу мато бозорин доим қизиқ бил.
Мажнун доим сочар бошига тупроқ,
Фарҳоднинг тешаси тошда муттасил.

71

Ҳаё тухумин қўлдан берса гар одам,
Ғайрат биносининг қадди бўлур ҳам.
Соқолдан лоф урса ишонма унга,
Номус қўлдан кетгач қолмас мардлик ҳам.

72

Бедил, бефаҳмлик ўсмиш нақадар,
Аҳмоқлик палоси ёйилмиш магар.
Ошно-бегоналар бутун бир умр,
Фақат «таърих» ё «саж» талаб этишар.

73

Бу базми телбалик, йўқ бунда идрок,
Бунда билим сози қилмас иштирок,
«Мен» ё «Биз» ларига тушунмоқ бўлиб,
Қанча қулоқ осма, у бангу тарёк.

25

74

Нодонлик овининг ўлжаси ҳасрат,
Нодонлик баҳорин ёмғири кулфат.
Соч юлиб додламоқ билимсизликдир,
Оғаҳлик кўзгуси эмас надомат.

75

Рухсоринг чақмоғи ниқобга тушди,
Кўзларинг шуъласи шаробга тушди.
Зулфинг қўнғироғи юзинг тўсганда,
Гўёки, сояси офтобга тушди.

76

Бизларга ҳаётнинг ҳосили — ҳавас,
Семурғ кўринади ҳар пашша-мағас.
Борига қаноат қилмай на чора,
Текин ҳаво бизга анжоми нафас.

77

Борлиқда кулфатдан аломат бордир,
Яъни унда сози надомат бордир.
Ҳақ-ноҳақ, соз-носоз беҳишту дўзах,
Ўзинг ким? Билолсанг, қиёмат бордир.

78

Дев-жин найрангига тўлмишдир жаҳон,
Ҳис ва ҳаракат-ла қилдик имтиҳон:
Қўрқувдан туғилмиш ажина, пари,
Ваҳимадан таркиб топмишдир инсон.

Таҳқиқ йўли жуда нозик, серсабоқ,
 Тушуниш қийиндир яқин бўлган чоқ.
 Тупроқ не? Билмасанг кечириш мумкин,
 Хаёл шамин туби қоронғудир, боқ.

Ўз маъно қиссасин очган ул дона,
 Илдиз ёриб отди ер ичра шона.
 Лек таҳқиқи бирор жойга етмади,
 Етилса ҳам ўздан топмай нишона.

Қарилик ҳарчандки йўқлик экса ҳам,
 Ҳосили бўлади оқ мўй бир тутам.
 Олов ёниб ўтмас кул қолдирмайин,
 Кўпиксиз бўлурми қайнаб турган ғам.

Эй Бедил, мақсадинг овламоқ кўнгил,
 Аммо дил ороми бўлмайди ҳосил.
 Кўзгу тимсолига тушганда йўли,
 Одам юз ўгирар, бу эмас манзил.

Кўрсатиб ҳунару билим шарарин,
 Кимлар кўз-кўз қилар ҳашаматларин.
 Охири бир ёниб сўнган чўғ каби
 Бош тушар ёстуққа тўзғитиб парин.

84

Йўқдан пайдо бўлиш мактаби олам,
Ҳар нарса қўзғайди ҳайрат дамо-дам.
Қалам тилида-ку котиб дил рози,
Зеро, барчасидан оғаҳдир одам.

85

Мир кам икки дунё аҳли-ла маош
Ва ҳисобим тўғри келмай, кўзда ёш.
Бугун шундай, эрта бўлса имконим
«Бедил!» деб, тупроқдан кўтаргайман бош.

86

Эй инсон, қўлингда ҳавас тўла жом,
Васвасадан тинмас, дил бесаранжом.
Сен ўша-ўшасан, бешигингда ҳам
Тебратиб турмаса, топмасдинг ором.

87

Бўш калла ўзига қўяди бино,
Юз хил пуч хаёллар унга жо-бажо.
Дардсиз дил ҳавасдан тополмас чора,
Шиша бўшаб қолса бодаси ҳаво.

88

Бойлигин орттирмоқ бўлиб оҳу воҳ—
Қилган бой, билсайди тинчлик йўлин, оҳ.
Шам шодлиги бошда қалпоғидандир,
Билмаски жонининг ёви шу кулоҳ.

28

Поёнсиз билим-ку сенда мужжасам,
 Анқодан буюкроқ оддий пашшанг ҳам.
 Жаҳон таркиботи бирликка эга,
 Бу бирлик шубҳасиз, нафасингда жам.

Халқда ҳаракатдан ўзга нарса борми? Йўқ.
 Дунёдан қўл ювса, фойда унга ёрми? Йўқ.
 Хаёл ойнасин юз минг жилваси бордир,
 Улардан биттаси унга вафодорми? Йўқ.

Бедил, ишоратинг кўп томони бор,
 Унда жуда кўпдир эшигу девор.
 Хоҳ «У» дегил, хоҳ «Сен», ёки «Биз» деб ёз,
 Ҳақ маъносин очар иборанг бисёр.

Сендан юз ўгирмоқ, қайдадир, жонон,
 Сендан кўз узмоқлик қайда бирор он.
 «Мени ёд этмайсан», дедингми? Ҳайҳот,
 Ҳаётим сен билан, унутаи қачон?

Бойлик орттирмоққа ҳирс қилур ғавғо,
 Ўз куч-қувватига эга ҳар сиймо.
 Шайх бўлур салтанат кучи бўлмаса,
 Куч етмаган жойда золимлик пайдо.

Нимага эҳтиёж таъбда бор экан,
 Гул очса, ҳамроҳи бўлади тикан.
 Нон емак қуроли бўлган тишларинг
 Тушар осон, чиқар қийинлик билан.

Илм кўз-кўз қилмаслик камоли ўзга,
 Лаб очмай сўзламоқ мақоли ўзга.
 Ясанчоқлик, кибру ноз оламида
 Оина тутмаслик жамоли ўзга.

Бедил, ҳар бир очиқ кўзга мўй йўлдош,
 Тўғри пешонада бордир эгри қош.
 Тўлин ойга боқсанг ҳилолга мойил,
 Тиззасиз эмасдир сен кўрган ҳар бош.

Бул кунда азизлар давлат конидан
 Сарой қуради, мағрур давлат шонидан.
 Кўзинг очиб боқсанг пешонасига,
 Ажинлари тимсол бахт нарвонидан.

Ҳар илдиз ортида шан чаманзордир,
 Ҳар қанотга юксак учмоқлик ёрдир.
 Ваҳмдан янги ой мисоли озма,
 Эшиклар калиди чўнтакда бордир.

Яхшилик қилсанг ўз дилинг бахтга ёр,
 Ёмонлик кўргузсанг кўнгилда ғубор.
 Ҳали қиёмат кун келгани йўқ-ку,
 Яхшилик қилавер, ҳисоб не даркор?

100

Токай сўроқлайсан, ул ёр қани деб,
 Юзлари ниқобли дилдор қани деб.
 Киприклар тўсмаса кўзинг ўнгини,
 Офтоб хонасида девор қани деб.

101

Бедил, азиз бўлса осудалик дам,
 Ўзгага ёмонлик ўзингга ситам.
 Топталган дил кўрдинг, ҳар ён сайр этиб
 Оёқ остинг қадақ, аста бос қадам.

102

Яхши-ёмон деган сўзлардан, қаранг,
 Охир ҳақиқат ҳам бўлмишдир беранг.
 Қулоғинг динг қилиб ҳайрат сирин топ,
 Анқо халқ оғзида пар тўкиб, гаранг.

103

Ҳеч телбалик келмади девонага мос,
 Ҳеч бир ақл тадбири фарзонага мос.
 Кўзлар тупроққа ботди умр ғуборидан,
 Бирор киши келмади бу хонага мос.

104

Ғуборим йўқликка яқин бўлса ҳам,
 Жуда тордир билим ва ақл кўчам.
 Соч оқим нур берди пиликка, аммо
 Хирадир йўлимни ёритгувчи шам.

105

Шиша қул-қулида ибрат муҳайё,
 Гул хандасида бор ноладан имо.
 Бу чаманда пайдо ҳар тус ва ҳар ранг
 Қадам андозаси, оёқдан садо.

106

Бахмалу мўйналар истасанг, Бедил,
 Қаноат соясин оромбахш билгил.
 Тубанлар олдида тўкма обрўйинг,
 Ҳирс бўлса ташналик, ҳаёни сув бил.

107

Даврим одамларин нафаслари сард,
 Қўполликда ғайрат кўрсатар бедард.
 Бу ҳезлар тўдасин эътиқодидан,
 Билдимки пасткашлик кўрсатар номард.

108

Қайда ҳақу ноҳақ ажратилмайди,
 Кишилар таъбида софлик бўлмайди.
 Бир пастга пастлигин айтсалар деди:
 «Ҳар кимга бу давлат насиб қилмайди».

Афсус, айшу ишрат замонам ўтди,
 Босиб чангу ғурбат, ғам-алам ўтди.
 Йўл-йўл оқ сочимдан равшан бўлдики
 Йўқ умрим юз йўлдан еб барҳам, ўтди.

Қилмиш-қидирмишдан кимки бохабар,
 Заифларга зулм қилмас, алҳазар.
 Кескир бир болтага айланур шиша,
 Бирдан ўтда эриб кетса у магар.

Бедил, дўст-душманни қилсанг имтиҳон,
 Таъби оинасин айла намоён.
 Бераҳмроқ бўлур золим хилватда,
 Яланғоч тиғдир пўст ташлаган илон.

Қарилик ғорати айлади шиддат,
 Танда тоб қолмади, кўнгилда тоқат.
 Бизга ҳасрат бўлди дўстлар дийдори,
 Бизни кўрмак эса дўстларга ибрат.

Ҳар бино хароби ўз ободлигидир,
 Дил навмедлиги ғамдан озодлигидир.
 Сенинг кулинг ичра нақш солган чўғлар,
 Ўзгалар ой шуъласин бунёдлигидир.

Сўздир ақёнуслар бекаронаси,
 Сўздир маъно деган гавҳар хонаси.
 Олий назм меҳнату чидам истайди,
 Сўзнинг ҳам бор баланд, паст поғонаси.

Фақирликда пўстинг етса суюкка,
 Сир бой берма дўсту душман юракка.
 Эҳтиёжинг билсин фақат шул киши,
 Ҳожатинг чиқара олса у якка.

Эй ғофил зоҳид, ҳеч зикрингда йўқ ҳақ,
 Сўзларинг, қўшиғинг маъносиз мутлақ.
 Бемаъни зикрингга мос тушса тасбеҳ,
 «Ҳақ-ҳақ» деганинг ҳам маъноси тақ-тақ.

Борлиғимдан асар— нафаси сардим,
 Кўрай десанг, кўзгу дилдаги дардим.
 Мени сўроғласанг ёдимга ташна,
 Умримдан қолгани бир ҳовуч гардим.

Шоҳидларинг хоки кўз ёшидан нам,
 Исириқ дудида бул садодир жам:
 «Ишқ даъвоси осон эмас, эй ғофил,
 Ҳануз куймоқдамиз ўлган бўлсак ҳам».

Мартабанинг бўлса жонга ороси,
 Ҳар табиатнинг бор ибрат зиёси.
 Ҳушёр бўл, очкўзлар табиатида,
 Бордир кўз илғамас Шаддод биноти.

Бу дунёда қандай нақшки жилвагар,
 Тасаввур гулзори беҳишти назар.
 Ўзимиздан барча яхши-ёмонлик,
 Кўзгуда кўрганинг ўзингдан ахтар.

Ким тополса муҳтож бўлмаслик йўлин,
 Фуқаро-ю шоҳга чўзмагай қўлин.
 Қаноат сабоғин уққан кишилар
 Билар ҳар фурсатда ғанимат мўлин.

Ҳирс аҳли васвасадан тиёлса қадам,
 Очкўзлик шу ондаёқ топади барҳам.
 Яъни тамаъ қўлини тортган замон,
 Илтимосдан юмилар унинг лаби ҳам.

Ўз васфида олим гуфтори қизиқ,
 Ўз ишқида мажнун ашъори қизиқ.
 Бу даштнинг қумлари тўзғиб битгунча,
 Лофу ҳангоманинг бозори қизиқ.

Танҳо бекасликни кўзлаган одам,
 Жамлаган нарсаси фақат дарду ғам.
 Бизнинг хонамизда сенинг изингсиз
 Тутаб куяр, аммо нур сочмагай шам.

Бу боғда ўсмишдир минг тур гул, тикан,
 Минг ҳайфки тагига ета олмайсан.
 Дин, дунё ишидан эшитганларинг,
 Яхши-ёмонлигинг таърифи экан.

Қисқармоқлик бўлгач ҳаёт ўсмоғи,
 На ҳожат ноз ила безак бермоғи.
 Бу базмда шамдек ўлтирса ҳамки,
 Турмоққа ҳассадир бошдан-оёғи.

Яна нигоҳимиз мисоли чаман,
 Ёр васли юз кўклам—наврузча экан.
 Бул куни кулбамиз қуёш хонаси,
 Кўзимиздан борлиқ чироғи равшан.

Истак қўли доим талабда бебок,
 Уни қисқартмоққа қистайди идрок.
 Ҳар гал енгдан қўлинг чиқарган чоғинг,
 Ҳар битта бармоғинг этар ёқанг чок.

129

Фақир хонангда барқ урмаса ҳиммат,
Ҳар қайда ҳамроҳинг хорлик, ҳақорат.
Шоҳга яқинликдан ифтихоринг зўр,
Ўз ҳазратларига йўқ-ку ҳеч ҳурмат.

130

Осмон бўлсанг ерга эгилмоқ яхши,
Тупроқ бўлсанг кўкка интилмоқ яхши.
Нотавон, бечора бўлмағил зинҳор,
Ғайратда, ҳимматда бўл порлоқ, яхши.

131

Рамз гавҳарин пардасиз Бедил термас ҳеч қачон,
Баҳор чечакларидан йиғиб, этмиш у пинҳон.
Маъно гулин минг рангда оча олган бўлса ҳам,
Тушунганлардан бирин айта олмади ҳамон.

132

Фитрат афсунгари кўп ғайрат этди,
Хомлар ишончига нима наф етди?
Юз шукрки Исо, Маҳдий қиссаси
Имоннинг сустлигин кўтариб кетди.

133

Қайда мурувватдан сув ичса одам,
Вафодан бошқасин меваси алам.
Фақирликни билма нотавонлик деб,
Лаб қуриб қолса, тил унга берар нам.

134

Илдиз узсанг, уруғ хаёли ватан,
Илдиз пайдо бўлур яна уруғдан.
Янгиланиш эски осоридандир,
Янги равнақиға эскиси маскан.

135

Кўк паргорида бош-оёқ бажо — ҳар иккиси бир,
Шоҳларнинг тожи—косайи гадо — ҳар иккиси бир,
Пастлик-баландлик фарқин қилмоғинг беҳабарликдан,
Оёқда ҳалҳолми бўйинда тавқ ё — ҳар иккиси бир.

136

Кеча чаманим куйи урди бошимга,
Наргис куйи маъқул келди қошимга.
Зар дахан кўм-кўк най нималар дермиш:
Билолмай кетибман келмай ҳушимга.

137

Роз оламида ҳар ким борар илм йўлидан,
Вазминлиги гувоҳдир унинг илми мўлидан.
Сувдан чиққан ҳар кўза бунга мисол бўлади,
Ҳажмига лойиқ олар оғирлик сув қўлидан.

138

Юз шевадир мен ёзган ашъор,
Ёзмадим уни мен бир кунда, якбор.
Таврот эмаски унинг ҳаммаси,
Тушса осмондан бир йўла тайёр.

139

Мардлар «у йўқ, бу йўқ» демаслар асло,
 Озу кўп ғамида қилишмас ғавғо.
 Мард бўлсанг холи бўл бўш фол боқишдан,
 Фолга ишонолмас, мард, ақли расо.

140

Таъбингда бўлса гар шодликдан асар,
 Хулқинг яхшилашга енгингни шимар.
 Сайқалтошнинг ўзи текис бўлмаса,
 Қилолмас ойнани текис, жилвагар.

141

Хурлик корхонаси асли бу дунё,
 Бунда паст-баландни ажратмоқ хато.
 Билсанг агар бой ким, гадо ким бунда,
 Ҳеч кимга беодоб бўлмайсан асло.

142

Сакраб бўлмас бўлса оёқда тикан,
 Ғам кетмаса айш ҳам етишмас экан.
 Таъб эркинлигини истайди олам,
 Нодон оёғида мол-дунё кишан.

143

Қай шеърда йиртилса пардаи унвон,
 Мактуб рамзи бўлур яланғоч, урён.
 Хаёлга не келса, ёпиқ қолмагай,
 Сир бўлмас, бўлмаса дилингда ниҳон.

144

Эй мастлар, қувноқлик шаъми ўчмишдир,
Қаро кечада тонг ёддан кўчмишдир.
Қаҳва ичиб, шодлик кетидан йиғланг,
Кайф мотамида май қаро кечмишдир.

145

Гоҳ Каъбада қилдинг тавба-истигфор,
Гоҳи бутхонада бўлдинг оташкор.
Ҳеч нарсага куйдинг, ўзинг ҳам ҳечсан,
Лаънатлансин бундай тасбеҳу зуннор.

146

Вафоли, маст-аласт кишидек тақдир,
Юмшоқ табиатин кўрсатиб бир-бир,
Зоҳидларга боғлаб зоҳид соқолин,
Риндлар пиёласин риндга бермишдир.

147

Эй вафо ахлоқин асл жавҳари,
Жанг эмас, сулҳ бўлсин ақлинг сарвари.
Дилингда биравдан қўзғалса нафрат,
Рангинг ўчмай, ўгир юзинг, кет нари.

148

Хожа ҳирсин ғалаёни доимий бир ҳол,
Хотиржамлик ундан йироқ, тинчимас хаёл,
Кимнинг агар ҳирс-ҳавасга кўзи тўймади,
Унинг гадо косасин тўлдирмоқ маҳол.

149

Бу ҳаёт гулханин дуди сену биз,
Куймак, қоврилмоқдир ишимиз, эсиз.
Осудалик гумон қилмангиз бунда,
Дилда олов, аммо совуқ оҳимиз.

150

Шоҳ саройидан обрў топмайди одам,
Ундаги тубанликлар ҳар нарсадан кам.
Иzzат десанг қаноат бурчагида бўл,
Пастларга тобеъликка арзимас олам.

151

Пастда кўк экинзор, устида осмон,
Ҳар кўкат баҳори ўзгадир ҳамон.
— Нега кўзинг юмуқ?— десам буғдойга,
— Жим, кўзим ўнгида,—деди,—тегирмон.

152

Бу дашт қоронғидир, Бедил, сарбасар,
Ҳар ким ҳар ён кетди, қайтмади дигар.
Мен, сен ҳам кетамиз, ўзгалар келур,
Кўплар ўтдилару, яна кўп ўтар.

153

Дўстлар ҳавас-ла нафас олдилар бекор,
Не меҳнату заҳматга бўлдилар дучор.
На йўқлик баргин, на борлиқ осмонин
Тополмай бекор яшаб, ўлдилар бекор.

154

Эдик на динга, на дунёга муҳтож,
На бугун, на эрта—фардога муҳтож.
Баҳри мутлақ иссиқ мавж урди шундан
Бўлдик ўзимиздек аълога муҳтож.

155

Олма ёд шахматдан, эй шоҳ, тахтга минмоқ санъатин,
Бўлма мағрур сен кўриб шахмат сипоҳи савлатин.
Кимки муҳтожларга одоб бирла боқса, шоҳ эрур,
Бул ўйиндан «шаҳ» деганда ол ҳайиқмоқ ибратин.

156

Эй тахту бахт хаёлида тутган лиммо-лим қадаҳ,
Фурудан тўлдирма ҳеч хунга бетиним қадаҳ.
Бунда кайф бермайдиган майга фақат бул таслим,
Ерга пешона уриб, кўтаргил таслим қадаҳ.

157

Биздан на ишқ, на ҳавас қолажак,
Оҳимиз тўлган бу қафас қолажак.
Фикримда абадлик, лек нафасим дер:
«Умр карвонидан жарас¹ қолажак».

158

Зоҳид табиати совуқ мисли ях,
Уни иситолмас ҳаттоки дўзах.
Шаклга кирмаган она қорнида,
Иссиқда ҳам қотар тухумдек, аблаҳ.

¹ Қўнғироқ овози.

159

Сабримиз ғорати ул шўхи маҳтоб,
Танҳоликда бизни айлади кабоб.
Кўз қорачиғимиз оёғин нақши,
Қадамин гардидан кўзимиз офтоб.

160

Бедил, ишга кишилар бўлсалар яқин,
Соядек оёғингда бўлур сарнигун.
Сенинг сўзларингни фаҳм этолсалар,
Ўзлари бўладилар маъно-ю мазмун.

161

Бу жаҳон иқболи ҳашам истайди,
На фазлу, на таълим, чидам истайди.
Ҳўкиз ва эшакдан олингиз сабоқ,
Ҳаттоки у шох ҳам, дум ҳам истайди.

162

Кўплар гердайиб ўз ҳолидан, ўйнар,
Мавж урган кўпик хаёлидан ўйнар.
Ҳаяжонсиз эмас баҳор гул гашти,
Товус ҳам шодланиб болидан, ўйнар.

163

Бу ҳаёт майдонида бардошли инсон ўзга,
Ҳавас отига миниб, қилғувчи жавлон ўзга.
Текшириб бил маънисин, бўлгил тақлиддан узоқ,
Соқолликлар ўзга-ю одами мардон ўзга.

164

Бу даштда интилиш карвонлари бор,
 Йўловчи шиддатин нишонлари бор.
 Камолга бир йўла етиб бўлмайди,
 Тўлин ой йўлида нарвонлари бор.

165

Нечоғлик бўлмасин инсон камоли,
 Кўкда Исо, ерда Илёс мисоли.
 Ваҳм ҳалқасидан ҳеч ким чиқолмас,
 Бари сирланган тос ичра чумоли.

166

Кўпиксиз, мавжсиз бу ҳаёт уммони,
 Ҳар томонда қайнар кўнгил тўфони,
 Фалакнинг авжидан ер қаъригача
 Куйдириб қайнайди инсоннинг қони.

167

Минг қатра тўлқинни маҳв этар тўфон,
 То бўлгунча дона, бир дур намоён.
 Одам умри бўйи ҳавас кетида,
 Токи одоб олиб бўлгунча инсон.

168

То фазлу ҳунар-ла безанмай инсон,
 Бирон бахт эшиги очилмиш қачон.
 Жавҳар билан темир бўлади пўлат,
 Илмсиз ўз жинсидан чиқмоғи гумон.

Дўстлар гар мени сендан жудо кўришар,
 Лекин у беҳабарлар хато кўришар.
 Соя узоқ тушса ҳам ўз эгасидан,
 Оёгин остида жо-бажо кўришар.

170

Молу ҳол йўлингга экилган тикан,
 Ундан қутулиб тур осонлик билан.
 Этакка ёпишиб йиғилиб қолса,
 Териб ташламоқлик кўп заҳмат экан.

171

Умрим олиб кетгач йўқлик карвони,
 Омон қўйди дунё жанжал-талони.
 Шам каби қидирсам тинчлик ковагин
 Қадамим тагида экан нишони.

172

Йўлбарс ила шерни енган мард киши,
 Бўйин эгиб турса, бу ҳаё иши.
 Таёқ урмоқ бўлса агарда мардлик,
 Ўтарди савақчи чўпин саваши.

173

Дўстлик тушунчадан қолмади асар,
 Вафодан нишон йўқ, риё жўш урар.
 То яхшилиқ ҳаққин қилмай муқаррар,
 Ифодага қашшоқ ҳар шеърий асар.

Бу чаманга кимнинг тушибди йўли,
 Бордир бу баҳордан орзулар мўли.
 Маъюс дил билан ҳам шодмен ёдингдан,
 Сениқ кўзгунинг ҳам бор ўнги, сўли.

Қайси бошда бойлик ғурури аён,
 Фазлу камол завқи камдир бегумон.
 Бундай ақлсизлар маъни англамас,
 Зар чизиқни кўрар варақлаб қуръон.

Шошмоқ, инкор этмоқ худнамога хос,
 Тўғрилик, соғломлик бенидога хос.
 Жаҳон талаб этган ором хабари,
 Пахта тикқан қулоқ, бедавога хос.

Қарилик гуллайди мисоли баҳор,
 Безакка бойдир бу фасли интизор.
 Кетмак пайида бўл соқол оқаргач,
 Бу пахта тагида учқуни ҳам бор.

Қабри тошдан бўлур бой бўлса нобуд,
 Мозорин қилишар сийму зарга бут.
 Фақирликда ўлса дониш эгаси,
 Оддий бир тахтадан яшашар тобут.

Карам дастурхони ёйилган нафас,
Бахиллик дилингдан йироқ бўлса бас.
Таъбингда бор эса инсоф жавҳари,
Димоғингда бўлсин ҳасадмас, ҳавас.

Ҳар ишда ўзига яраша қўшиш—
Бўлса анжомига етади ҳар иш.
Фурур ҳаддан ошса ҳис-туйғу қолмас,
Тирноқ ўсса қийин тугунни ечиш.

Бу дардисарларки, ғаразга бобо,
Жиннилик жавҳарин қилишар ифшо.
Бадҳазм луқмадек мараздир булар,
Қочиб қутулмасанг, топмассан даво.

Мумсик бой олдида ўлим нақд бўлди,
Заридан бир табиб қисими тўлди.
Тиллоси сарф бўлиб кетганидан бой
Сихат топган чоқда қайтадан ўлди.

Қайда қилча зидлик кўрса гар мардум,
Шунда бўлур олам дўстлик ипи гум.
Бир томчи сиркадан ачийди бари,
Агарда тоза сут бўлса ҳам юз хум.

Бу дунё заҳматга арзимас бир иш,
 У дунё — асоссиз хаёлга юмуш.
 Бу икки маънисиз сўз таҳририга
 Сиёҳ бўлмасмикин қоронғи бир туш.

Қанчалар симоку самак бўлади,
 Ё ул ёқда мулки малак бўлади.
 Ҳар қачон ўзингга назар ташласанг,
 Жойинг доим зери фалак бўлади.

Зоҳид еру сувга бўлмоқчи ҳоким,
 Гаҳ таҳорат нози, гоҳи табассум.
 Салласин печи-ю соқолдан ўзга,
 Бирар нарсаси йўқ, бу эшакка дум.

Дейдилар янги соз ва шодлик боҳам,
 Тун кетса, тонг отса, келса сафид дам,
 Бизга йироқ бундай нозик хаёлот,
 Сен келсанг, шу замон биз учун байрам.

Ҳар неки тингладим — сенинг баёнинг,
 Ҳар нимаки кўрдим — сенинг нишонинг.
 Қайда бошим уриб, қилдим саждалар,
 Кўзим очиб кўрсам, сенинг остонинг.

Токай висолингдан ғаним бўлур шод,
 Рақиб вайронаси сен бирла обод.
 Йўл қўйма муштоқинг жигарпораси
 Оҳидан қоғоздек ёниб, элтса бод.

Кечаги шоҳ деди: «қирилсин соқол»,
 Буниси, «қирманг» деб, амр этди дарҳол.
 Зоҳиран назар қил булар ишига,
 Ё бир тук кўпайди, ё топди завол.

Қасд айла, ҳеч кимни ранжитма фикран.
 Қудурат уруғи бўлмасин хирман.
 Агар душманингни дўст қилолмасанг,
 Шундай қилки, дўстинг бўлмасин душман.

Иш кўнгилдагидек, эй воҳ, бўлмади,
 Дил қон бўлди, бахтдан огоҳ бўлмади.
 Тасбеҳдек чўзилиб ётар умр ипи,
 Оёқ қабарди, йўл кўтаҳ бўлмади.

Қул бўлайин ул кишига, бўлмаса у ҳеч номард,
 Совутмаса ҳаё, одоб ҳангомасин айлаб сард.
 Ўзи хуноб бўлганда ҳам ёпишмаса бировга,
 Ўзи гард-гард тўзганда ҳам юқтирмаса дилга гард.

194

Ҳар юрак тепишин бор ўз навоси,
Ҳар бошнинг шуъладор бордир ҳавоси.
Не сўрайсан нафас асирларидан,
Ҳар занжир ҳалқасин бор ўз садоси.

195

Бу ғамгин нафаснинг таъби хўп мавзун,
Ғунча тўла баҳор бу дили пурхун.
Сўз парисин осон эмас сеҳрлаш,
Фақат куйган нафас кўрсатур афсун.

196

Кимки ғанимат деб ватандан кўчар,
Бошқага ҳам кўнгил қўёлмай ўтар.
Учқун тошдан ажраб чиққанидан сўнг,
Қанча ардоқлама, бари бир ўчар.

197

Ҳез ёнида мард ҳам номард бўлади,
Беҳиммат, беғайрат, бедард бўлади.
Ғар оташ юз йилча шуъла сочса ҳам,
Бир дам сувга ботса шул он ўлади.

198

Бу дўстлар бир-бирига қуллуқ қилишар.
Бир-бирига бош эгар ҳам бўйсунешар.
Бир нафас ажрашса, бир-бирларидан—
Кесилган бўғиндек хунук кулишар.

199

Забт этайин десанг сен илму хунар,
Инсоф, камолни эт ўзингга рахбар.
Бедилдек пухта шеър ёзайин десанг,
Пўлат қалам бўлсин, сиёҳ эса зар.

200

Юз ҳайфки мулло шошмоққа мойил ўлди,
Олим бўламан деди-ю, жоҳил ўлди.
Яъни билим лофи орада қўпгач,
Маънавий озуқа беҳосил ўлди.

201

Қайдаки мавжуддир лутф ила карам,
Ул киши таъбига илиқликдир зам.
Яхшилик истаманг совуқ кишидан
Музлаган чечакнинг иси жуда кам.

202

Хуррамликда қашшоқ бизнинг бу кишвар,
Роҳати ҳам мотам билан баробар.
Янги чақалоққа ичиришар сут,
Ҳаёт ҳавосида бор экан заҳар.

203

Гўзаллар дунёда қулф урган баҳор,
Хоҳ хитойлик бўлсин, чигил ё тотор.
Аммо фарангийнинг ҳуснидан билдим:
Бу дўзахийларда ўзга жаннат бор.

51

204

Бу биёбон ичра ҳар туп чакалак
Мажнунга кўринар Лайло уйидак.
Ишқ аҳли қабрига зиёратда бўл,
Беш кун олдин эди осмону фалак.

205

Сўзинг авжи жунунликка ташлар каманд,
Кўп қизишиб, кишилардан кулма ҳарчанд.
Зинҳор жим бўл бир мушт тупроқ учса кўкка
Чанг бўлса ҳам чиқа олур жуда баланд.

206

Кўз ёшим киприклар бесабот ўйнар,
Оҳим қоқиб жигардан қўш қанот ўйнар.
Ёдинг олсам рақс тушади дилим,
Номинг олсам тилим ғамга ёт ўйнар.

207

Қарилиқдан ҳаёт асоси барҳам,
Бўғинлар қурқшади, киприк эса нам.
Қош уюлиб тушди кўзлар устига,
Эски уй пештоқи бўлганидек ҳам.

208

Шундай рамз борким, доғи йўқ ой кам,
Бундан ибрат олур ҳақиқий одам.
Оёғи остида қора соя бор,
Ҳатто у фалакка чироқ бўлса ҳам.

Токай фириби чангу най ғамин ейсан,
 Ё ишвайи баҳору дай¹ ғаминг ейсан?
 Қомат хам бўлди-ю айшдан дарак йўқ,
 Қадаҳ тўнкарилган май ғамин ейсан.

210

Ҳирс юкини қачонгача кўтарар инсон,
 Эҳтиёжсиз бўлса қани тан олса виждон.
 Жаҳду-жадал, ҳиммат, карам кетмас эди ҳайф,
 Ҳирс гардини босиб ўтса, супурса осон.

211

Бу кураш олами тажрибасида
 Ҳар нарсани ечар ҳиммат аслида.
 Бунда инсон жаҳди қўшилмас ҳар он,
 Қўшилса осмонни кўр ер остида.

212

Ҳақиқатни босса шубҳа, афсона
 Ҳўнглимиз банд этар дайру бутхона.
 Ҳақиқатни сезгач чекинар улар,
 Кундузи кам келар шамга парвона.

213

Жавҳари қудрат бор тил-забонингда,
 Ҳақиқат, садоқат бор баёнингда.
 Минг ҳайфдир хатолар манбаи бўлсанг,
 Жаброил парвози ошиёнингда.

¹ Қиш.

214

Ким уйқу, овқатга бўларкан банда,
Мардликда сусткашу фақир, шарманда.
Нафсин енгмоқ учун сабот керакдир,
Қилич кесмас даста бўлмаса анда.

215

Табиатингдан ғурур кўтарса гар бош,
Соф кўнгилга ҳам бўлгай надомат йўлдош.
Ғурур офатидан соғ қолмоқ қийин,
Аввал ўзин куйдирар аланга авбош.

216

Фитна кўзғатади кина, адоват,
Оқиллардан чиқса баттар қабоҳат.
Энг равшан чироқдан кўтарилган дуд
Бошқа ҳамма дуддан қорадир албат.

217

Юз тугун, юз ечим бўлмишдир боҳам,
Токи ўз рангига киргунча олам.
Дилтанг бўлманг, кўкда ҳилол мисоли
Калити осиеглиқ ҳар эшикнинг ҳам.

218

Букун бутун олам суҳанвар бўлди,
Шеърят фаҳми ҳам кўп душвар бўлди,
Шеърят ривождан қолса нә ажаб,
Шоирлар товушидан қулоқ кар бўлди,

Фитратингдан жудо бўлмасин ҳаё,
 Оёқ остингга боқ, бўлма бепарво.
 Бунда яланғочдир яхши-ю ёмон,
 Кўзгу бўлма, шуни истайди ибо.

Қайсар таъбига ранг беролмай ҳайрон,
 Тилига зўр бериб ақлсиз инсон.
 Ёғи тамом бўлган чироқ пилигин
 Кўтариб турмоқлик лозим-да ҳар он.

Паст кишига ёрдам берма, арзимас,
 Тарбияга лойиқ эмасдир нокас.
 Фақат адоватга хизмат қилса тиғ,
 Қилма унга сайқал бермоқни ҳавас.

Инсон танасини айлаб имтиҳон,
 Қайгаким қарама тугун намоён.
 Қазо шунча бўғин-тугун солганким,
 Ўлмаи қутулмоққа қолмабди имкон.

Ранжимни кўзлашар бир тўда бекор,
 Умр бўйи ранжда бу дили бемор.
 Сендан йироқ кўриб бу ошиқи зор
 Бедилга беришар тинимсиз озор.

Фалак гарданимизга ортган юкни боқ,
 Ҳимматимиз кўтарар, аммо тоқат тоқ.
 Шам шуъласи бошидан тушар оёққа,
 Иши хоҳ нур сочмоқлик, хоҳ бўлсин ёнмоқ.

Ҳаётим қиладир надомат оҳанг,
 Юз билим, юз жунун менга кўндаланг.
 Умр бўйи нолам йиртар нафасим,
 Ким ҳаёт либосин тикмиш бунча танг.

Бу оламда қандай ҳуснки дoston,
 У гўзалга Ҳинд диёри бўлди макон.
 Ҳар бир қорача ҳам овлолмас кўнгил,
 Бас Лайло ватани шаксиз Ҳиндустон.

Истак димоғига баҳс олмишди йўл,
 Ҳақиқий бойликдан, деди, огоҳ бўл.
 Қўл қовуштиргандим талаб шармидан,
 Ҳар икки дунёдан бирдан ювди қўл.

Халққа ибрат сoзи созланмади, оҳ,
 Яхши-ю ёмондан бўлмади огоҳ.
 Ҳар жойда сўқирлар йиғини экан,
 Сурма бўлдик, равшан бўлмади нигоҳ.

229

Бу дунёда не-не фитна сурдилар,
Нафс учун ҳар қандай йўлга юрдилар.
Одоб нима билмай бир-бирин сўкиб,
Мазҳаб биносига асос қурдилар.

230

Қачон ахлоқ шармандалик келтирар яланг,
Унда ҳаё қсфиясин ҳоли бўлур танг.
Сув ҳам кўрса ҳавонинг совуқлигини,
Нафасини тортиб ичга бўлар муз — харсанг.

231

Ёр келди афсун-ла олди ҳушимни,
Ҳайронликдан билмай қолдим ишимни.
Ёрга ҳар мўйимнинг арзи бор эди,
Оёғига урдим унсиз бошимни.

232

Қачон дилим илму фанга ёр эмас эди,
Қинғир-қийшиқ юрмак менга ор эмас эди.
Икки жаҳон оғаҳлиги солди дилга ғаш,
Қанотим йўқ экан — қафас тор эмас эди.

233

Кимки нокасларга қарам бўлади,
Ҳатто номард аро мулзам бўлади.
Агар шер кучукка бўйсунар экан,
Мушукдан пастроққа ҳамдам бўлади,

57

234

Айбдор ўз айбин қилганда изҳор,
Уятсиз кулгисин бошлар нобакор.
Кишилар айбига камроқ кўз юмиб,
Кўпроқ сўзин очар бундай шармисор.

235

Сени пастга урган ҳирсинг эмасми,
Фолингни бад кўрган ҳирсинг эмасми?
Шоҳ, амир эшигида қаноат билан
Қўлинг қовуштирган ҳирсинг эмасми?!

236

Қайси калтабинки, халқидан жудо,
Амал деб бўлганди далқидан¹ жудо.
Оёғи остида не бор кўрмаган,
Ҳавойи бу бошдан бўлди тан жудо.

237

Эй теракнинг барги каби титраб турган чол,
Ғам тоқатдан ўзга умид топмоғинг маҳол.
Умр видоси номусини елга учирма,
Эл эшигин супурмасин бу оппоқ соқол.

238

Баланд мартабага минса паст киши,
Фалак ақл бермас, пастлик қилмиши.
Оёқда қабарчиқ улар калласи,
Кўпчиб чиқса фасод йиғмоқдир иши.

¹ Дарвешларнинг жул кийими.

Ёр суҳбати тун, гул сайри саҳар истайди,
 Ҳар соз ўзга таронайи дилбар истайди.
 Қарисам-да ажролмам лаъли лаблардан,
 Тишсизлигим оқ сут бирла шакар истайди.

Менга боқиб кимнинг кўзи бўлмас нам,
 Ҳолимга афсусу кимлар емас ғам?
 Дўзахга тушсам гар, мендан уялиб,
 Кавсардан ортиқроқ терлар олов ҳам.

Қайда иқбол агар офатга подош,
 Аввал ақлсизлар дилин босар ғаш.
 Давлат чиқишолмас нокаслар билан,
 Хору хасга тушса ёндирар оташ.

Уят-ку қалбингдан кетмаса даъво,
 Бошингдан чиқмаса ғурур ва савдо.
 Нам тупроқни шамол қўзғата олмас,
 Ҳаё аҳли бўлмас амалга шайдо.

Кимнингки раҳбари бўлибди ҳаё,
 Уни маҳв этолмас офат ва бало.
 Оёғин остига боққан кўзларга,
 Бу ҳавас даштида чанг тушмас асло.

Дил биносин умр табоҳ¹ қилади,
 Бизларни на гадо, на шоҳ қилади.
 Олган нафасимиз қўлдан келганча,
 Хат тортиб варақни сиёҳ қилади.

Бедил, ором ҳаваси берди кўп озор,
 Ўзни тиявериш қилди кўп безор.
 Дам олиш келтирар кўнгилга кулфат,
 Умр ипи чувалиб қилди тугундор.

Ёпилмади ҳирснинг ҳаёсиз лаби,
 Бедил, йўқолмади унинг талаби.
 Орқа-ўнги кўмилиб кетса ҳам нонга,
 Оғзи ҳеч ёпилмас тегирмон каби.

Дўстлар, ибрат гулин этинг этакларга жам,
 Ҳар мотамда йиғлайверманг, бўлинг хотиржам.
 Мен ёримдан олисдам:ан, ўлим мана шу,
 Гар кўзингиз бўлса менга тутингиз мотам.

Эл аро одобдан афсона қолди,
 На ҳешни билиш, на бегона қолди.
 Шахмат донасидек бир-бирин қириш,
 Охири на бир ғишт, на хона қолди.

¹ Бузук, вайрон.

249

Агар ишқ табиби тополса дармон,
Қуруқ таскин керак эмас бегумон.
Ҳар куйганга бордир ўзин тузлиғи,
Иссиқ кул тўзғиса чўғ чиқар осон.

250

Дўстлар, на ёру на ағёрга йиғланг,
На вафот этган, на беморга йиғланг.
Улфатдан айрилдим, менинг дардим зўр,
Барчани кўйингу мен зорга йиғланг.

251

Кўзларим йиғларми бирар одамдан,
Ё дилим қуршаган қайғу-аламдан.
Шам каби ҳар нафас кўз ёш тўқаман,
Йиғлайман ўзимга тутган мотамдан.

252

Дўстликдир иттифоқ бўлиб йиғилиш,
Бир-бирдан ажралмай соядек юриш.
Бу вафо базмида ундай дўстдан кеч,
Кейин келиб, олдин кетса мисли тиш.

253

Ҳар бир рамз сен билан менда, эй инсон,
Нозик фаҳмларга бу сирлар аён.
Ёқуб димоғидек нигоҳ пайдо қил,
Юсуф ўз кўйлаги бўйида ниҳон.

254

Эшак керилади, тўқими заррин,
Бўлмаса на одоб бор унда, на дин.
Султон амалидан керишган одам,
Камолга етказар ўз қабоҳатин.

255

Келганида эрта қиёмат замон,
Осийларга раҳмат ёғилур чандон.
Бедил ҳазил-ҳузил ёзган бўлса-да,
Малакларга тасбеҳ бўлур у ҳамон.

256

Чаман шавқи уйдан чиқарди бир кун,
Гулда сеҳр кўрдим, лолада афсун.
Наргис жигаримга ўт ташлаб, қилди
Кўзимни баҳору, ўзимни мажнун.

257

Боғман юз хил рангу бў кўрсатаман,
Денгизман юз наҳру сув кўрсатаман.
Эй сир излагувчи, мени унутма!
Охири ундан ҳам белгу кўрсатаман.

258

Денгиз мавжи қатра оддий сув аксар,
Дурга қўшилдию бўлди у гавҳар.
Сўз асли шамолу шоир назмида
Мавзун бўлгач ўлди Садди Искандар.

259

Букун ўзгаришга учради замон,
Хатто аёлларда мардлик намоён.
Шундай кетаверса бола эмизмоқ
Эркак зотига ҳам бўлади осон.

260

Бу қавмни фалак султон дер экан,
Ҳузурида суринг юмшоқроқ сухан.
Мусо қўрқмаса ҳам ҳеч фиръавндан,
Ҳақ сўзин етказди хўп одоб билан.

261

Дашту роғ ҳаваси қийнамиш бул кун,
Ё боғ савдосиға дил бўлмиш тутқун.
Боғу роғда пароканда дилингни
Жамласанг топурсан фароғат мулкин.

262

Гадо либосида келдингиз, аммо
Асил маконингиз юксак ул само.
Меҳрибонлик қилинг бир-бирингизга,
Осмон эдингиз-ку, бўлмай зери по.

263

Шайху зоҳид ҳаддан ортиқ кўп бўлди,
Камолот вароғи риёга тўлди.
Зухду тақво эди инсонлик фаҳри,
Нодонлар дастидан шарм ила сўлди.

63

264

Бедил, бу уриниш то абад нима,
Бу ҳавасда айт-чи хубу бад нима?
Қидириб-қидириб кетдилар кўплар,
Ҳеч кимга маълуммас ки мақсад нима?!

265

Бу қавмки, бўлмиш мадрасага жам,
Биласанми қайдан бўлмиш мукаррам.
Эгар-тўқим лозим эшаклик учун,
Шуларни тополмай бўлмишлар «одам».

266

Агар қиёматга етолса йўлим,
Кўрардим жаннатнинг гулларин сўлим.
Дўзах оташининг бутун ёлқини,
Арзирди бир бора чекмакка чилим.

267

Мардум аро кибру ҳасад кўп экан,
Билмоқ керак барин ким ҳедя этган.
Шайтон мурда эди, эътиқод аҳли,
Шам ёқиб мозорин этдилар равшан.

268

Ибрат боғи жисми узра эрталаб,
Очилмишди мотам гуллари юзлаб.
Аммо бу табассум ё ёқа йиртиш
Эканин сўрашга ҳеч ким очмас лаб.

Бошимга тош тегди, оёғимга хор,
 Юрак хун бўлди-ю лабларимда зор.
 Ҳайҳот, қайга борай, нималар қилай?
 Сендан узоқда мен охир бўлдим хор.

Ишимиз ибрати раҳнамо қачон?
 Дил нечун беҳуда уринар ҳарён?
 Юринг, қайга элтар нафас мазҳаби,
 Бу силсила қайда топажак поён?

Самимий сўзламоқ бўлди Бой бирпас,
 Дарвешликсиз кам-кўст ҳеч тўлиқ бўлмас.
 Қорин тўлаликдан келур кекирик,
 Меъда бўшаганда бир текис нафас.

Нафас хун бўлди-ю, лабда йўқ фарёд,
 Муродга етмади бу дили ношод.
 Умр мавҳум ўтди фаромушликда,
 Ҳатто ўзимизни очолмай кушод.

Бедил рубоийётин санъати бордир,
 Ҳақу ноҳақ жаҳоннинг сурати бордир.
 Баъзан қасру ҳурларга бўлур оина,
 Баъзан кишан, занжирда ҳолати бордир.

274

Не ёмонлик кўрдинг май, рубобдан, Бедил,
Тавба нечун истадинг меҳробдан, Бедил?
Раҳматимдан юмибсан умид кўзини,
Қўрқибсан-да гуноҳу азобдан, Бедил?!

275

Баланд-пастлар қўшилиб қолсалар агар,
Паст табиати ғолиб келар ҳар сафар.
Тоза сув тиндиrolмас лойқа сувни ҳеч,
Лойқа сув тиниғини зумда лойқатар.

276

Кўп ўйин кўргазар бу чарх биноси,
Алвон-алвон издир чаманороси.
Гоҳ ёшлик, йигитлик, гоҳи қарилик...
Умр ўтару бордир хўп томошаси.

277

Баъзилар келишар деб илму ҳунар,
Баъзилар келишар истаб симу зар.
Хаёл қасри ичра ҳавас нарвонин
Қай поясидалар, шунча олишар.

278

Баъзилар хаёлда толиби жаннат,
Букун ҳалок этар эртанги ишрат.
Табиатларида тамиз бўлмагач,
Бежо хаёлларга асир, беуют.

Баски дилим сенинг хаёлингга банд,
 Ғам қаноти солмиш соясин ҳарчанд.
 Ўлгач, тўзғиб кетса ҳамки, киприklar
 Сендан умид узмас чанг бўлса гарчанд.

Борлиқнинг таҳлили нақд назар бўлур,
 Шубҳа вайрону ҳақ муқаррар бўлур.
 Али бундай қилди, Бубакр бундай...
 Булар дин, афсона, эртаklar бўлур.

Дунё ибратидан дилда ғам бунёд,
 Кошки бўлсак бу ҳасратдан озод.
 Ўлдик ҳеч қулоққа етмай оҳимиз.
 Фарёд, бу бедаво ғашликдан фарёд.

Бир инсонман, дилим тинмас тегишдан,
 Қондаги орзу деб тинмам чопишдан.
 Шам каби бир жойда турганимда ҳам,
 Йўлим ипи аниқ менга кўп ишдан.

Гар сатру сўз билан китоб хуш келур,
 Ҳарифлар деса: «гул», «шароб», хуш келур.
 Бодасиз не фойда фаромушликдан,
 Афсона уйқуда савоб, хуш келур.

284

Сахийлик лсфини урар бадавлат,
Шайх раҳнамоликни қилар қироат.
Бу боғ ичра бизлар бесамар гулмиз,
Биздан талаб айла хушбўйлик фақат.

285

Ибрат кўзи бирла кўриб зебони,
Хунук нуқсон, камол, лафзу маънони,
Ғам асири кўриб марду донони,
«Малъун» деб кетишди ушбу дунёни.

286

Билки тузалмоқчи бўлса ҳам олчоқ,
Макруҳлиги асти бўлмагай одоқ.
Ғусул, таҳоратдан унга не фойда,
Ит ҳўл бўлса бўлур яна ифлосроқ.

287

Бедилнинг бўлса ҳам кўз ёши равон,
Ҳар қадамига дил-жигари қурбон.
Алам моясидир ҳар бир жудолик,
Видо оҳангини жон сақлагай, жон.

288

Сенингсиз Бедилнинг надомати бор,
Ёлғиз бўлса ҳамки қаноати бор.
Ундай ҳосилдан ҳеч юборма ё раб,
Донасида зарра гар миннати бор.

289

Камол аҳли кетди, қадрдон йиғлар,
Ёд этиб файзларин бул замон йиғлар.
Сухандонлар кетди, аммо сўзларин
Мағзин чақиб қалам қора қон йиғлар.

290

Қай дил сезар ожиз тоқат навосин,
Қай ҳуш босар эртак-ибрат ҳавосин.
Кимга етар поймол қумурсқа доди,
Мурувват қўлидан топар давосин.

291

Баъзилар бенишон юртдан жар солди,
«Қайга?» «Қачон?» «Мен...», «Сен...» дєб,
шошиб қолди.
Охири билдики, кетар йўқлиққа,
Уятдан кафанга беркиниб олди.

292

Алам каби босмишлар оқ сочлар бошда,
Ўлим сели бошимдан ошгудек қошда.
Эй нодон, иссиқ жонга умид боғлама,
Тафт бўлурми кулдек қор босган оташда.

293

Фазлингдан ўзингга наф тегмаса агар,
Тиришганинг билан ҳеч қилмагай асар.
Кўзларинг оч каттароқ, ҳар томон ибрат,
Илдиздан чиқади-ку ҳар қандай самар.

294

Не келтирар бўлса сенга хижолат,
Ҳеч нарса қолдирма гар ўлим қисмат.
Агар пок, мард бўлсанг бола-чақангга
Мол-дунё қолдирма, қолдиргил исмат.

295

Бунда тикансиз гул топилмас зинҳор,
Ишрат хаёлида чекма кўп озор.
Машаққатсиз бўлмас мардум ороми,
Бу ганж муҳрида, бил афъи илон бор.

296

Бу ичи қаролар бариси бир тан,
Ўлдилар наф кўрмай дилдаги нурдан.
Кафан ичра ётар гўё қурбондек,
Лекин фарқи йўқ кул босган кўмирдан.

297

Бир хил бўлур имдод, ҳақнинг зуҳури,
Турлича тушунар одам шуури.
Ёқуту биллурда ранг истеъдоди,
Қуёш чашмасидан барисин нури.

298

Кимнинг дили топса оромдан хабар,
Киши суҳбатидан айлагай ҳазар.
Нафас тинмай кўнгил роҳати душвор,
Ип ўтсин деб кўксин тешдирав гавҳар.

299

Бедил сирли шеърин ўқи, яхши боқ,
«Бекорчи нукта кўп жуда йилтироқ»,
Деб мени айблама, олий бир вужуд
Инсонда ҳам бордир ҳиссиз мўй, тирноқ.

300

Инсон яралганда лаб, киприк пайдо,
Қилиб, сўз, кўз йўлин ёпибди қазо.
Заруратсиз очма кўзни ё лабни,
Буниси дил ваҳми, у бошга бало.

301

Ҳар ким ўз ризқини теришга тайёр,
Итга ит, харга хар бўлмас хизматкор.
Бу уят иш фақат одамларга хос,
Бор имкондан қилмиш шуни ихтиёр.

302

Ўз лсфидан охир бўлсалар мулзам,
Рақиб даъвосидан ўзга қалқон кам,
Ҳарифи қаноти остига бошин
Яширар жангда лат еган хўроз ҳам.

303

Зоҳид, жаннат, ризвон савдосини қўй,
Куфр таънаси, имон даъвосини қўй.
Халққа эҳсон айла, худо назарда,
Мажҳул тоат — шайтон ғавғосини қўй.

304

Бошга ташвиш тушиб қилса бетоқат,
Қабр аҳлини бориб айла зиёрат.
Сенингдек серташвиш эди улар ҳам,
Охир тупроқ бўлди, ташвиш не ҳожат.

305

Сенга ором, бенишонлик бўлса манзур,
Фақирларга ошноликдан топгил ҳузур.
Димоғингда шуҳрат завқи бўлса пайдо,
Шоҳу амир ошнолиги бўлгай зарур.

306

Халқ ичинда сен золимлик номин олма,
Ожизларга зулм кўрсатиб, жонин олма.
Очлигингдан ўлганда ҳам зинҳор, зинҳор,
Чумолининг оғзидаги донин олма.

307

Эй оҳим, дилимдан учдингми охир,
Вей нолам кўнгилдан кўчдингми охир?!
Кўзим хонасида тополмай тиним,
Кўз ёшим, тупроққа тушдингми охир?!

308

Серташвиш бу оламда жаҳд айла такрор,
Таъбингда қўполликдан қолмасин осор.
Бир-икки тош бўлса ҳам оёқ остида,
Тойдирар текис йўлдан, унутма зинҳор.

Жудо бўлган дўстлар топишиб такрор,
 Қонли кўз ёшларин тийса ҳам як бор,
 Аммо сирли дўстлик вафо мазмуни
 Ҳижрон дамлари деб йиғлашади зор.

310

Ҳасад гар билинмай кетмиш ногаҳон,
 Барибир кишилар таъбида пинҳон.
 Тупроқ остида ҳам қайнаб ётади:
 Мўйлар бўлиб илон, суяклар чаён.

311

Иззат десанг, пастни йўлдош этмагин.
 Жой танла улуғвор сояси тагин.
 Дурга етолмассан ариқ сувидан,
 Эй қатра, маҳкам тут дарё этагин.

312

Бедил, кимнинг ақли нимага қодир,
 Фақат шунча ибрат олади охир.
 Ғофил дили жаҳон ғамидан ҳоли,
 Уй қоронғи бўлса, кўрга барибир.

313

Дунё ишларидан бўлолсанг огоҳ,
 Ранжима гоҳ иззат, хўрлик кўрсанг гоҳ.
 Дунё иши худди паргор чизиги,
 Оёқ бош бўлару бош—оёқ, эвоҳ!

314

Бир табиб ёнига келиб бир инсон,
Демиш: «Қорним қур-қур қилади чунон.
Ҳазм бўлмайди ҳеч еган овқатим».
Деди: «Ҳазм қилиб, сўнг е-да, нодон!»

315

Кўз ёшим ҳам кетди ожизлик сари,
Ҳеч жойга етмади томчилар бари.
Ипдан нари йўл йўқ тасбеҳ донага,
Ашким чиқолмади киприкдан нари.

316

Букун виқор аҳли беҳаё, бадкор,
Таъбида қолмади номусдан осор.
Шахмат тахтасидек ҳар тараф боқсанг,
Юз хона бор, бари бедару девор.

317

Ўзгарувчан олам, бунда кўп найранг,
Шавкатингдан билма бахтингни башанг.
Бунда пасту баланд тафовути йўқ,
Оёқ остдан чиқиб, бошга қўнар чанг.

318

Қилдим кўп имтиҳон, қарз ола кўрма,
Берсалар сенга жон, қарз ола кўрма.
Қарз адоси маҳол, очдан ўлсанг ўл,
Одамлардан бир нон қарз ола кўрма.

74

319

Бедил, сол шикаста созингга қулоқ,
Ҳамда бекас дилинг томирин ушлаб боқ:
Бунда йиқилганлар бисёру бисёр,
Ўзингга раҳм айла, қўлинг тут ҳар чоқ.

320

Воиз, афсун билан дилга берма тоб,
Тоза майга бекор қўшма намакоб.
Мижозим тuzалмас совуқ дамингдан,
Иссиқ шишага сен урма совуқ об.

321

Афсус, жаҳон ўзи моясиз бул кун,
Карам пойдевори поясиз бул кун.
Ҳиммат ҳам пастликка қараб созланган,
Барчанинг девори соясиз бул кун.

322

Охир маҳв бўлурмиз, олам фусунсоз,
Оқ сочларда қолмас раънолигу ноз.
Оташ ибратгоҳи кул эмасми, кул,
Қанот сингач ерга кўмилур парвоз.

323

Эй қаср аҳли, кулба аҳлидан кулма,
Бахтинг ёш, чолларни масхара қилма.
Фиръавн нима кўрди охир Исодан,
Эй бой, йўқсулларни нотавон билма!

324

Үчмишдир мадраса чиреғи бул кун,
Қайнар бемаънилик булоғи бул кун.
Беҳслик эшигин қоқмоқда мулло,
Кўп баланд нодонлик димоғи бул кун.

325

Дилим чаман ичра хуррамдур бул кун.
Жаннат акси кўзга малҳамдур бул кун.
Бизнинг кошонага дилдор келадур,
Байрам, қара, қандай байрамдур бул кун.

326

Токайгача бу ҳирс ўтида ёнмоқ,
Жонинг таҳликада, сен молга иноқ.
Пилигу хашакнинг ҳақиқатин кўр,
Икков ҳам оғочсиз ёнолмас узоқ.

327

Мен кетдим, даврада даврон жом ҳануз,
Бошларда ҳаво-ю ҳавас хом ҳануз.
Қулоқда тош теккан шишам жаранги
Ўтган ҳаётимдан бўш пайғом ҳануз.

328

Нотавон ғубормен мисоли нафас,
Фақат лофга бормен мисоли нафас.
Баду нек заҳмати яғринимда юк,
Ситамдан абгормен мисоли нафас.

Ишқу ҳавас водийсининг тунда, Бедил,
 Ҳар кимсанинг шан мақсуди бирар бир манзил,
 Маъзур тутинг менинг йўлим сўз йўли бўлди,
 Умрим ундан яхшироққа бўлмади мойил.

330

Киши то тамиздан ажралмаса гар,
 Тилло-кумуш кайфи унга беасар.
 Одамзод ҳамма вақт қўйганда хино
 Беҳис тирноқларга яхшироқ юқар.

331

Осмон ҳудди найрангбознинг қўлида қафас,
 Фақат ғофил қилур ундан тўғрилиқ ҳавас.
 Афсун ила тўлиқ нақши паргор чизиги,
 Қай бўлагин олиб боқма эгриликдур, бас.

332

Бу ноз оламидур, бунда ҳар бир кас,
 Бошқани тушунмас, ўзин билса бас.
 Анқо маънисига етмайди чибин,
 Анқо ҳам пашшага ҳеч яқинлашмас.

333

Байрам келиб, баҳор гул очди қат-қат,
 Ишқу ҳавас билан қайнар табиат.
 Қай тарафга кўзим очиб боқмайин,
 Айланишар сенинг бошингдан фақат,

Эй ақлим кўли, сўз деб бало ёзма,
 Ҳақиқатсиз бирар бир наво ёзма.
 Агар ҳақшунослик бўлса таъбингда
 Ёрқин қуёш номин қоп-қаро ёзма.

Эй жаҳолат бандаси, турмуши ғафлат,
 Камолотдан кўп узоқ ва ноқис фитрат.
 Бир умр боқийликдан бемаъни баҳсинг,
 Насабномангни энди қилма қироат.

Майда ташвишдан кеч, бўлсанг баркамол,
 Ақл салладамас, улуғликдан қол.
 Одамликдан бир мўй бўлса кифоят,
 Айиқдек бош-оёқ бўлмагил соқол.

Эътибор оламида шоҳми ё дарвеш,
 Ишлари ихтиётлик деворин қуриш.
 Тадбирсизлар доимо офатга нишон,
 Тошга бош урар кимда бўлмаса эс-ҳуш.

Сирлар оламида дарвеш, бадавлат,
 Қидирмоқчи бўлди қайда ҳақиқат,
 Неча вақт ёлқиндек қанот қоқди-ю,
 Кул бўлиб нафаси ўчди оқибат,

339

Ўзинг-чун май хумидек қайна ҳамиша,
 Ўзгаларга хомушлик айлагил пеша.
 Зарар кўрмайин десанг баду нек сўздан.
 Қулоқда тиқинли бўл мисоли шиша.

340

Мени доғ айлади борлиқ дард ғаши,
 Умр иссиқ-совуғин айқаш-уйқаши.
 Субҳи азал чекдим танг дилдан бир оҳ,
 Хануз ўчмас ўшал оҳим оташи.

341

Эй ҳаёт мазмунини излаган одам,
 Ҳар бир китоб сатрин дилга айлама малҳам.
 Бедил «Рубойёт» ин сайр эт, топурсан
 Дарду ибрат, тасаввуф, умр тадқиқин ҳам.

342

Ҳинд марказидан то хатти Мултон,
 Ҳам Ироқдан тортиб то Язду Кошон,
 Қай бир шаҳарни ки, кўриб ўтмадим,
 Аввал кўз кўргани — қаро гўристон.

343

Шоҳми, дарвешми бу жаҳон аҳбоби,
 Ҳар бирин орзуси — кўнгил сароби.
 Искандар истади оби ҳаёт, лек
 Топгани оина ва чашма оби.

344

Шоҳу дарвеш тўлиқ бу зери осмон,
Бир ёқда бойлигу фақирлик бир ён.
Қанчалик баландга кўтарилмасин,
У қасрда бўлмас иккита нарвон.

345

Юз шукурки, турли дину турлича миллат—
Одамлари учрагандэ кўрсатдим ҳурмат.
Соя каби ҳар тарафга бўлсам-да равон,
Йўл озиғим кишиларга бўлди, муҳаббат.

346

Ул нусхаки, бошдан-оёқ пурмаъно,
Ҳар хатда нуқталар бирлиги пайдо.
Кўпчилик бирлашиб азим халқ бўлур,
Денгизда саноксиз томчи муҳайё.

347

Ўз билимсизлигин билсин, деб аллоҳ,
Юз ҳунарга дилинг айлади ҳамроҳ.
Игна каби юз хил кийимдан ўтсанг,
Яланғочлигингдан бўлурсан огоҳ.

348

Эй ақл, жаҳлга сен боб бўлмагил,
Мол-дунё йиғишга асбоб бўлмагил.
Илдизинг булутдан сероб чоғида,
Сув марказига интил, ҳубоб бўлмагил.

Золим устидаги шоҳи, бахмали,
 Беркита олмайди таъби дағалин.
 Синовдан жуда кўп ўтганки шамшир,
 Уста қўлин кесар сайқал маҳали.

Сургалмоқ бўларкан қай ишга йўлдош,
 Тартибга солажак сабр ила бардош.
 Бино қуриш фикри гул очар экан,
 Меъмор қалбин босар аввалги зил тош.

Шоҳликдан, бойликдан айлама сўроқ,
 Дунё машмашаси қалбида булоқ.
 То бошдан кўлоҳин учирмаса ел,
 Шамдек оташ ичра ул бошдан-оёқ.

Бедил, ваҳшатнок дил сочмоқда шарар,
 Саргузаштим айтсам денгизга агар,
 Балиқлар танаси чўғдек қизигай,
 Тангаси ўт тушган қоғоздек ёнар.

Эй олам ҳолидан беҳабар одам,
 Баланд мартабангдан керилма ҳар дам.
 Бошинг узра соя солган бу девор,
 Эртага топталиб топади барҳам.

354

Ақл мушти ичра калит бор, бироқ
Ўз мушкулларин у ечмоқдин йироқ.
Ҳайронлик енгади бунда тадбирни,
Ўз бармоқ тугунин ечолмас тирноқ.

355

Баъзилар бу дунёда ўзидан масрур,
Таъби ҳавасидан рози-ю мағрур.
Бекор кўтармадик биз ҳам бошимиз,
Фаҳримиз мояси биздан узоқдур.

356

То чарх айланмоққа бермаса барҳам,
Таъсири тўхталиб қолмагай бир дам.
Жим ётган тошлар ҳам айланур лаълга,
Доим ишдадур тинч кўринган тош ҳам.

357

Бировга бир нарса айласанг эҳсон,
Номини тилингга олмагил осон.
Ул нарсанинг номин тилингга олсанг,
Инъомингни қайтиб олгандан ёмон.

358

Бедил, бандалиқда ўйна басма-бас,
Кишиларга қайиш то сўнгни нафас.
Табиатингда бу ожизлик билан
Худо бўлолмайсан, Одам бўлсанг бас.

359

Бедил, гум бўлганмен пайдолиғимдан,
Куйганман жунуну шайдолиғимдан.
Демаким оҳ-нолам яктолиғимдан,
Йиғлайдурман ҳамон танҳолиғимдан.

360

Яхши кийим-бошинг қилма писанда,
Бўлма фақат томоқ, қоринга банда.
Сенга ўқталмасин барча бармоғи,
Зулм-ку бу шуҳрат, бўлма шарманда.

361

Мард касбу корига бўлса ахлоқ ёр,
Қиндан тиғ чиқармоқ унинг учун ор.
Табассум билан иш топса саранжом,
Тириштира кўрма пешонанг зинҳор.

362

Чанг кўтарган-чун ер босилиб ётар,
Уят, гар димоғинг осмонга етар.
Таъбинг қабул этмас хаёлда борин.
Бу пуч хаёлда на ҳалво, на шакар.

363

Кимдаки дағал феъл бўлмиш намоён,
Билимдон бўлса ҳам, нафратга нишон.
Оламни забт этар гўзаллик, билсанг,
Ахлоқий ҳусндур, шуни де ҳар он.

83

364

Умринг тўла ҳарён ғараз найранги,
Яхши, ёмони ҳам ғараз жанги.
«Күфру дин» деган сўз маъносин чақсанг,
Барча созин куйи ғараз оҳанги.

365

Бедил, бу не ҳарфлару не нуқта изи,
Мутлақ маъни бўлмаса, чирик илдизи.
«У-бу» деб ўйлайвериш, дилинг тирнайди,
Хатосиз бўлмас экан ҳеч варақ юзи.

366

Хумор тонги шароб неъматидан шод,
Зоҳид таяммуму таҳоратдан шод.
Баъзилар изланиш завқидан хурсанд,
Бедил орзулари ғоратидан шод.

367

Бедил, қара, қанчалик куйган бу жон мисли шам,
Куймак шавқида қанот қоқдим ҳар ён мисли шам.
Бунда ўзимни кўриб, тинмай ёш оқизмоққа
Устихон ичра кўзим пинҳон бўлмиш мисли шам.

368

Қим бўлса ҳасадчи, юраги қаро,
Кўрмас яхшиларга яхшилик раво.
Хумо ҳолини танг кўрмоқ қасдида
Қарға устихонни кўмар хок аро.

Дайру́ каъба қайда деб бунда ҳалок
 Баъзилар жонидан кечишар бебок.
 Ҳар ким пайдо қилди чидам бойлигин,
 Бошин тошга уриб, охир бўлди хок.

Бедил, имкон боғидан истама роҳат,
 Сарву суман оёғи лойда омонат.
 Ҳам лоласи қўлида хун тўла қадах,
 Ҳам ғунчаси бағрида алами қат-қат.

Ул бадмаст санамнинг ишқида кўнгил,
 Ғамин кўтаролмай бўлди-ку чил-чил.
 Бир умр ўлтирдик вафо базмида,
 Унинг қўлида жом, бизникида дил.

Янги ойни томдан қилай истиқбол,
 Деб томга чиқди ул баҳори иқбол.
 Ҳусни тобонидан шарманда бўлиб,
 Қуёш ботиб кетди, ҳам бўлди ҳиллол.

Дунё айшин малоли бордур бағрида,
 Шўхликнинг бир ишколи бордур бағрида.
 Бўлма ғофил хино ранг ҳақиқатидан,
 Бул оташнинг зўғоли¹ бордур бағрида.

¹ Кўмир.

374

Мансаб, бойлик ғамига тўлиб-тошса дил,
Фақир нотавонларга хизматда бўлгил.
Сенга қиммат бўлган у дурри ятим
Қум ила бир ётар, кезиб боқ соҳил.

375

Умр ўтган жойимиз каъба, бутхона,
Баъзан обод шаҳар, баъзан вайрона.
Жиннилик тугайди киприк юмилгач,
Ахир минг гажакка урдик бир шона.

376

Гоҳ кумуш-тилло деб, илтижо овоз,
Гоҳи гул, шароб деб ҳавасга пардоз.
Тупроқдан чиқиб, то тупроқ бўлгунча
Тупроқда юз найранг қиламиз оғоз.

377

Мактабда юз сабоқ биз гоҳо кўрдик,
Ҳам яхши-ёмону банд зебо кўрдик.
Охир ҳайрат қилди саводни равшан,
«Оина» ёздик-да, томоша кўрдик.

378

Майпарастрлар сирига маҳрам бўлганим замон,
Куфру дин занжиридан озод бўлдим мен осон.
Идиш рангин олувчи майдек бўлдим яланғоч,
Ҳамсуҳбатларга мойил, майли яхшими, ёмон.

379

Ҳавас ҳам баъзида аттангдан чиқмас,
 Барча оина ҳам чанг, зангдан чиқмас.
 Ҳар дил ишқ кайфидан хабар беролмас,
 Бундай шуъла ҳечам харсангдан чиқмас.

380

Гуллаб турган боғ ҳам ер хазон ғамин,
 Шам нур соча тортар куймоқ аламин.
 Эътибор гулшани офатсиз эмас,
 Бедил, яша кўрмай ҳеч ўлим дамин.

381

Гарчи ақл билан минг маҳфил равшан,
 Комил савод топмоқ кўп мушкул, равшан.
 Ишқ ёлқини агар бўлса манқалда,
 Минг кўзни қиладир битта дил равшан.

382

Қўлингдан чиқса ҳам неъмату матлаб,
 Хасисдек дод солма, саҳоват тилаб.
 Бу қавмда кумушу зар бўла туриб,
 Дод, ҳасрат ила жон бермоғи ажаб.

383

Токай бу олам ё илоҳа ғами,
 Қачонгача оқу қора алами.
 Қай рангда бўлса ҳам хушвақт бўл бул кун,
 Эй борлиқ-йўқликнинг гумроҳ одами.

384

Токай чопиш эй, шўри қиёмат, ўтир,
Қачон тинасан, бир дам эт роҳат, ўтир.
Оёғингга санчилган тикан дейдики,
«Эй беҳуда ҳаракат, бир соат ўтир».

385

Токай паришонлик суради калом,
Ҳавас дарсимизга жавоб нотаом.
Дониш лофи ғафлат оромин бузди,
Сафсата уйқумиз айлади ҳаром.

386

Хулосасиз мендан асло сўз очма,
Шикоят туморим ўзгага ечма.
Номим кўтарилсин ёдингдан, майли,
Ёд этиб, бош оғриқ уруғин сочма.

387

Эй тез пишар мева, бир дам эскирма,
Янгиланиш ўзи карам, эскирма.
Яшнаб турган боғсан, тиканзор эмас,
Эй сен, янги маъно, ҳечам эскирма.

388

Создан овоз чиқмас тегмаса мизроб,
Ипга дур терилмас берилмаса тоб.
Фонус ё шам бўлмоқ эмасдур осон,
Қонга айланмайин ёқут бўлмас об.

Дарё сувин боши асли жўйи¹ дил,
Сахро ғуборининг жойи кўйи дил.
Бу тўнган қон қачон ҳушга киради,
Ҳатта Бедилдан ҳам келур бўйи дил.

390

Ҳар ўрмоннинг бўлса ўз арислони,
Ўз наҳанги макон этса дарёни,
Таслим бўлган бошда қилич ўйнатма,
Эгилган камоннинг бор тир-паррони.

391

То киши лаълидек дилхун бўлмагай,
Вафо мулкида нархи афзун бўлмагай.
Табиатда ҳар тош ёқут бўлолмас,
Ҳар қатра сув дурри макнун бўлмагай.

392

Бадавлатдан умид қилмагил осон,
Катталикдан ўзга либоси гумдон.
Булардан ҳимоя орзуси пучдир,
Соя бермас томи кўк ўпар айвон.

393

Ўзгалар ҳақида ёмон сўз сўзлаш,
Ҳасад жиловини тутмоқни кўзлаш.
Оғзингга тош сенинг, эй оташзабон,
Бенаво уйига ташлама оташ.

¹ Ариқча.

Иншо ҳавас қилма, сен эй пуч одам,
 Гоҳ мирзо бўласан, гоҳ султон аъзам.
 Бир зумлик умрингда қолма уятга,
 Эрта не бўлурсан, шу бўл бугун ҳам.

395

Сабабсиз фироқдасен, висол кун аксар,
 Маъно кайфидан йироқ, қўлингда соғар.
 Ҳам қуёш ҳақиқату ҳам ҳок зарраси,
 Маъзур тутайлик кўзинг кўр бўлса агар.

396

Жунуним созию учқур ҳайъатим,¹
 Ошуфта айлади олти жиҳатим.²
 Оташ кўрган мўйдан қилсин қаламин
 Рассом агар чизмоқ бўлса суратим.

397

Эй ашким дўст кўчасига топа бил йўл,
 Эй кўз нигоҳ ташласанг-чи, ҳасратинг мўл.
 Алиф қомат эсга тушса, сийнам оҳи
 Сен ҳам тикка чиқиб кўкка, алифдек бўл

398

Кеча йўлда кўрдим кўзгу парчаси фаранг,
 Ишқ дардида чил-чил ойнинг акси бу, аттанг.
 Унинг наво пардасидан чиқади овоз,
 «Эй худбинлар, мен томонга бир бора қаранг!»

¹ Киши фолини мунажжимлар айтиб берадиган юздузлар туркуми.

² Олти томон.

Мард бўлсанг, ваҳима йўлини қувма,
 Кўзгудаги гулнинг исини туйма.
 Бунда қанча эртақ жам бўлиб ётур,
 Кўринмаган сувга қўлингни ювма.

Бу мукофот мулкин паст-баланди бор,
 Тажриба қилмишлар донолар бисёр.
 Дерлар қудрат чоғинг ҳеч кимга зулм
 Қилма, заифликда кўрмайсан озор.

Қўлдан кетганинки қайтармоқ осон—
 Эмас экан, чекма дўст миннатин, жон.
 Адолат чидами камайганда ҳам
 Зинҳор қабул этма бировдан эҳсон.

Бедил, оламда бор яхши, ёмон деб,
 Миллату мазҳабдан тилга берма зеб.
 То қиёмат маълум бўлиб туради
 Тухминг шунда ўсиб, топганинг тартиб.

Ожизни эзмоққа золими ирkit
 Қонли либос кияр бир қонхўр тахлит.
 Тош юракка даҳшат бўлсин шиоринг,
 Қизиган темирни темир-ла ирғит.

404

Турар жойинг Совий ва ёки Ганжа,
Таваккалдан берма ўзингга ранжа.
Панд ема, сабабсиз бўлмагай ҳеч иш,
Тирноқсиз бир тугун ечолмас панжа.

405

Эй хожа, таскин топ дил бўлса ношод,
Ўз ор-номусингдан сўрагил имдод.
Ходимингдан ўтган бўлса хатолик,
Собиқ хизматларин ёд айлагил, ёд.

406

Бедил, ёвга камтар, бенишон бўлма,
Ўқ-найза бўлмасанг ҳам, камон бўлма.
Ожизларни топташ бу олам иши,
Бу майдонда зинҳор нотавон бўлма!

407

Шайх бўлсанг ҳеч кимга сен ҳукм қилма,
Одоб сарриштасин асло гум қилма,
Халқ ҳузурига бор тўғри ва ҳалол,
Терс борма соқолни мисли дум қилма.

408

Эй тоғсабот, лоф сўз, беимон бўлма,
Хотиржам қил кўнглинг, паришон бўлма.
Ақлинг етганича билиб олавер,
Фаҳминг нуқсонидан пушаймон бўлма.

ИЗОҲЛАР

Муҳтарам китобхон, сиз Бедил рубойларидан биринчи бор ўзбек тилига қилинган таржималар билан танишдингиз. Китобнинг охири саҳифаларини варақлаб, бу мўъжизбаён шоир шеърларидаги тегран фикр ва олий бадиёт лаззатидан баҳраманд бўлдингиз. Шу билан бирга шоир рубойларидаги ранго-ранг мазмун ҳамда бири-бирига зид ҳиссиётлар сизни ҳайратга солган бўлиши мумкин. Гоҳо у инсонни барча мавжудотдан юқори тутиб, унинг олий мартабаси ҳақида, чексиз ақлий қудрати ҳақида гапирса, гоҳо дунёдаги адолатсизлик, разолат ва қабоҳат ҳақида гапириб, улар олдида инсоннинг ожизлиги тўғрисида қалам суради; гоҳо ишқ ҳаяжони ва муҳаббат лаззати ҳисларини ошкор этса, гоҳида мўйсафидлик даври, таназул азобидан шикоят қилади; бир рубойида у Исо ва Мусо ҳақидаги қиссаларни афсона ҳисобласа, бошқасида ваҳдати вужуд ақидаларига суяниб, нури илоҳийни улуғлайди. Хуллас, шоир ижодидаги бундай ихтилофлар, қарама-қаршиликлардан ҳайратланиш мумкин албатта. Бунинг сабаби Бедил дунёқарашининг тадрижий тараққиётида эканлиги, рубойлар эса ярим асрдан ортиқ давр ичида шоирнинг турли вақт, турли кайфиятларини ифода этиб ёзилганлиги устоз Иброҳим Мўминовнинг кириш мақолаларида таҳлил қилиб берилган.

Бедил аксар рубойларини лирик жанрда турли вақтларда ўзининг турли фикру ҳиссиётини ифодалаб, ижод этганлиги шак-шубҳасиз. Аммо унинг рубойлари тўпламида бошқа асарларидан олиб киритилган рубойлар ҳам анчагина топилади. Бу ҳолни шоирнинг ўзи белгилаб кетганми ёки унинг куллийтини тузишни ўз зиммасига олган бошқа адабиётчилар шундай қилганми, буниси бизга қоронғи. Фикримизча, Бедил ўлимидан сўнг унинг адабий меросини бир куллийатга жамлаган киши ўзича шундай иш тутган.

Чунончи, шоир умрининг охирида таълиф этилган фалсафий сўфиёна маснавий «Ирфон», «Куллиёт»да биринчи келади. «Тилсими ҳайрат» маснавийси эса, «Ғазалиёт» ва «Рубойиёт» бўлимидан кейин, «Қасидалар» бўлимидан олдин келиб, лирик шеърлар орасига кириб қолган. Ваҳолонки шоирнинг яна бир маснавийси «Муҳити аъзам» «Ғазалиёт»дан аввал келади.

Шундай қилиб, Бомбайда 1299 ҳижрий (1882 мелодий) йилда чоп этилган Бедил Куллиётида мантиқий бир тартиб кўринмайди.

«Хизонаи омиро» таъкирасининг муаллифи Фуломалихон Озоднинг ёзишига кўра, Бедил Куллиёти унинг вафотидан сўнг бир неча йил шоир мазори тепасида турган. Аммо шоирнинг ўз кўли билан ёки унинг назорати остида бошқалар тарафидан тузилган бу Куллиёт йўқолиб кетган.

Бомбайда нашр этилган ва охириги даврларгача энг тўлиқ ҳисобланиб келган Куллиёт бошқа қўлёзмалар асосида тартиб этилган. Ноширнинг сўнг сўзида кўрсатишига қараганда, «Қайдаким Бедил шеърлари учраган бўлса бари киритилган». Устод Садриддин Айнийнинг бу Куллиётга комил ишонч билан қарамаганлиги, ҳатто бунга киритилган баъзи шеърларнинг Бедилга мансуб эканлигига шубҳа билан қарашида ҳам жон бор.

Жумладан, С. Айний Бедилга нисбат бериладиган мазҳабий ва беҳаё битилган рубойларни рад этади ва уларни Бедил шуҳратидан фойдаланмоқчи бўлган баъзи мутаассиб мазҳабпарастлар ижод қилиб Бедил Куллиётига кўшганлар деган фикрни ўртага ташлайди.

Бундан ташқари Бедилнинг «Чор унсур», «Нукот», «Руқоот» каби шеърий ва насрий асарларида учраган рубойларни ҳам териб олиб, унинг «Рубойиёт»ига киритганлар. Бу рубойлар турли мавридда битилган бўлиб, уларнинг кўпи «Чор унсур» асарида айрим воқеа, маълум фикр ё бирор ақидани тасдиқлаб келади. «Руқоот» эса Бедил мактубларидан иборат бўлгани учун ундаги рубойлар ҳам ё бирор кишига ёзилган мактубдаги конкрет воқеа билан ёки айрим шахслар билан боғлиқ масалаларга бағишланган. Демак, уларни асосий асар матнидан узиб олинган тақдирда рубойий маъноси тўлиқ очилмай қолиши мумкин. Биз рубойларни танлашда мана шу жиҳатларни эътиборга олдик.

Бедил рубойларида маълум даражада муайянлашиб қолган образлар системасига дуч келамиз. Бу образлар Бедил рубойларидагина эмас, балки шоирнинг бошқа шеърий ва насрий асарларида ҳам учрайди. Булар лафзий образлар бўлиб, шоир фалсафаси, унинг дунёқарашини ифодалашга хизмат қиладилар. Шул сабабдан ҳам улар шоир шеърларида турли жилвалар билан қайта-қайта учраб туради. Шунинг учун ҳам уларни фақат лафзий образлар эмас, балки образ-терминлар, шоир фалсафий қарашларини ифодаловчи образ-истилоҳлар деб аташ мумкин. Масалан, шоир «оина» сўзи билан дунёни ва шунингдек илоҳий нур инъикосини, «ҳайрат» сўзи би-

лан эса, инсоннинг дунё сирлари тагига етолмаслигини ифодалайди ва ҳоказо.

Бундай ибораларнинг баъзиси ўзбек тилида ҳам истеъмоладилганлиги назарда тутилиб, таржимада ҳам аслича сақланган. Аммо баъзи иборалар ҳар жойда ҳар хил маънода келганлиги учун улар шеърда жойига қараб, керакли маънода таржима этилган, масалан, «ибрат» сўзи баъзан рамз, символ маъносида келса, гоҳида намуна ва бошқа маъноларда ишлатилади. Таржимада ҳам улар жойига қараб турли-турли ўзбекча иборалар билан ифода этилган.

Шояд Бедил асарларининг кейинги таржималарида ҳар бир об-раз термин учун ўзбек тилида ҳам ўзига мувофиқ эквивалент сўзлар қарор топиб мустаҳкамланиб қолар.

Аммо рубойларнинг биринчи таржимаси бўлган бу ишда юқоридагича йўл тутилди.

Бедилнинг кўпчилик ғазал ва рубойларида ташқи, биринчи қара-рда кўриниб турган маънолар ифодалардан ташқари албатта ички, яширин бир мазмун мавжуд бўлади. Истилоҳату ташбиҳот, истиораю киноялар ёрдами ила шоир аввало назарга ташланиб турадиган муқаррар маънодан ташқари яна яширин бир фикр, фалсафий ма-жозга ишора қилади.

БУ ТАШБИҲ ВА ИСТИОРАЛАР гоҳо шундай мураккаб ва ёпиқ бў-ладики, ҳар китобхон, ҳар тадқиқотчи уни турлича шарҳлаши мум-кин. Бундай ички мазмун Бедил асарлари билан унчалик таниш бўл-маган китобхон назаридан четда қолиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Бундай асар образлари, киноя ва истиораларини бошқа тилга ҳам усталик билан айнан кўчириш мумкин. Аммо улар яна изоҳ талаб бўлиб қолаверадилар. Шу ҳолатларни назарда тутиб баъзи рубойларга изоҳ бериш лозим кўрилди ва бу иш бизнинг зимма-мизга тушди.

Бу шарҳлар китобхонларга файласуф шоир рубойларини чу-қурроқ идрок этишларида ёрдам бера олса, муаллиф ўз вазифа-сини адо этган бўлади.

Саҳ.— 12

Ойна кўрганда ўзин беғубор,
Шодликдан минг рангда бўлур жилвакор.

Ойна — бу олам — аввал беғубор эди, яъни унда илоҳий зотдан ташқари бошқа нарса йўқ эди. Ҳамма нарса бу ойнада шу беғубор-ликдан — ҳеч нарсадан туғилди.

Инсон мижозиди гул очди билим,
Гулласин деб қоқ ер бағрида баҳор.

Инсон ҳам аслида илоҳий зотдек соф эди, аммо унга илм бе-рилди, бу илм берилиши дунёни обод этиш, умуман мавжудотни таниш учун эди.

Саҳ.— 13

Бедил ҳама вақт изтириб бунда,
Тинчлик хаёлу туш ё сароб бунда...

Бедил бу рубоийда жаҳонда ҳамиша ҳаракат ва ўзгариш процесси борлигини таъкидлайди. «Бунда — яъни бу дунёда — ҳамиша ҳаракат ва изтироб бор, ҳеч нарса тинч ва соқит турмайди».

Илдиз сувда, тупроқ бир ниқоб бунда.

Тупроқ тагида ётган илдиз бизнинг кўзимизда ҳаракатсиз кўринади, холбуки у ҳам сув томон ҳаракат қилади.

Саҳ.— 14

Бу бир денгиз, иши бизларни бўғмоқ...
Бу бир денгиздан мақсад дунёдир.

Саҳ.— 14

Зухур оинаси жило топгандан бери фақат
Ҳар махлуқ бир-бирига интилар, бўлар улфат...

«Зухур оинаси», яъни дунёда мавжудот пайдо бўла бошлагандан кейин, ҳар бир нарса бир-бири билан боғлиқ бўлиб қолди. Бу байта Бедил дунёда нарсаларнинг бир-бирига боғлиқ бўлиши тўғрисида диалектик фикрни баён этади.

Саҳ.— 15

Ҳар нарсада онглэ, асосу нисбат,
Сўнгра фаҳм эт надур маънию сурат.

Тасаввуф фалсафасида сурат нарсаларнинг зоҳирӣ кўриниши, маъни бўлса шу нарсаларнинг асл моҳиятидир. Бедил айтадиким, сен ҳар нарсанинг фақат ташқи кўринишига қарама, балки шу нарсани асл моҳиятини билиш учун ҳаракат қилгин.

Одам ҳўкиз эмиш, балиққа минган,
Балиқ ҳаводамиш... Қани ҳақиқат?!

Афсонада айтадиларким дунё ҳўкиз шаклида бўлиб, балиқ устида турармиш, балиқ бўлса ҳавода муаллақ эмиш... Сен бу афсоналарга қулоқ солмагин, балки дунёнинг қандай яратилганлиги тўғрисида ҳақиқатни топиш йўлида ҳаракат қил.

Саҳ.— 17

Этикнинг торлигидан оёқ қадақ, кўз намдир...

Бедил бу мисрада этик торлиги деб, дунёда яшаш, дунёнинг азоб-уқубат йўлларида юриб ўтишни кўзда тутгандир.

Саҳ — 17

Барча истагингни берса гар такво,
Қуруқ тоқ баргидан қайнарди саҳбо.

«Тақво» — диний қонун-қоидаларга қуруқ мижаз билан риоя қилишдир. «Шароби мино» — соф, шаффоф шароб. Агар тақводорлик билан киши истаклари бажарилган бўлса, унда қуруқ тоқ яхши шароб қиладиган узум берарди.

Бўш ҳаёлдан ўтса киши рўзгори,
Қарға тухумидан чиқарди анқо!

«Анқо» афсонавий қуш номидирки, у гўё афсонавий Қоф тоғларида яшар экан. Агар киши насибаси фақат бўш ташвишдан ҳосил бўлур бўлса, унда қарға тухумидан ҳам зўр бериб Анқо чиқариш мумкин эди.

Саҳ.— 18

Борлиқ ўзгариши дерлар ўлимни,
Йўқолмаслигимиз асоси карам.

«Карам» тасаввуф аҳлининг ақидаси буйича «улканлик», «бузургворлик», «мардлик», «яхшилик» маъносига ишлатилади. Бедил айтадики, ўлим тамоман йўқолиш эмас, балки борлиқнинг бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтишидир. Шундай бўлса, биз ўлимдан кейин ҳам йўқолмас эканмиз. Бундай мангулик инсоннинг улканлигидан шаҳодат беради. Бу ҳақда қаранг: И. М. Мўминов, Мирза Бедилнинг фалсафий қарашлари, Тошкент, 1958, 46—47-бетлар.

Саҳ — 18

Қаъба тавофидан кишилар хурсанд,
Бу соядан огоҳ эмасдир ҳеч ким...

Бедил айтадики, мен ҳақиқат йўлига чиқмаган бўлсам ҳам, аммо тунда юрадиган қурт каби ёрқинликни (ҳақиқатни) излайман. Одамлар ҳақиқатни топиш учун Қаъбани зиёрат қилиб, гўё ҳақни топгандек хурсанд бўлиб юрадилар. Мен ҳақиқатни топиш учун ундай рижорона Қаъба зиёратига бормаيمان, аммо ожизона кучим билан ҳақиқатни излайман, бундан ҳеч кимнинг хабари йўқдир.

Саҳ.— 19

Ҳеч ким сендан каммас бу анжуманда,
Кўзинг мол-дунёда, ўлтириш мумтоз.

Эй шайх, виждон билан айтганда, нега бундай ғурур ва фахр билан ҳаммадан юқори ўтирасан. Агар дурустроқ қарасанг, бу жамиятда сендан ҳеч ким кам эмас, лекин сен бошқалардан фарқлашиб туришга интилсан, ҳолбуки сенинг мошдай очилган кўзларинг дунёнинг бойлигидан бошқа ҳеч бир нарсани кўрмайди.

Саҳ.— 19

Икки жаҳон унган уруғни билсак,
Киши хаёлида етишган бир дон.

Бу дунёнинг энг олий мавжудоти инсондир ва ҳамма нарса инсон учун яратилгандир. У дунё тўғрисидаги гаплар ва бу оламнинг билмлари ҳаммаси инсоннинг тасаввурида ҳосил бўлгандир.

Саҳ.— 19

Ашё назаримиз олғувчи кўзгу,
Асмо афсона тингламоқдир бу.

Дунёдаги нарсаларнинг кўриниши фақат уларнинг зоҳирий томонидир, яъни биз бу нарсаларни кўрар эканмиз, ҳали уларнинг асл моҳиятини билишимиз демак эмас. Ашёларнинг номи бўлса, у ҳам ҳали нарсаларнинг асл моҳиятини очиб бермайди, балки шу нарсаларни шартий равишда инсон фаҳмига яқинлаштиради. Бу нарсалар ҳаммаси ўзининг асл яратган кучидан пайдо бўлиб ундан узоқлашган. Дунёда фақат инсон ўзининг (ва бошқа нарсаларни) ҳам қандай яратилиши ва асл моҳиятини билишга қодир. Шунинг учун инсон бўлиш ўз-ўзини билиш демакдир.

Саҳ.— 20

Парокандалиқдир дунёга асбоб,
Сромга ҳамсабоқ бўлмишдир симоб...

Дунёдаги ҳамма нарса пароканда ва ҳамиша ҳаракат ва тараддуздадир. Оромлик бу дунёда симобнинг оромлигига ўхшайди, яъни симоб ҳамиша титраб турганидек, дунё ҳам ҳамиша ҳаракатдадир. Бедил бу рубойда фақатгина инсоннинг парижонлигини эмас, балки умуман дунёнинг ҳамиша моддий бир ҳаракатда эканлигини айтади.

Саҳ.— 22

То чарх бисотида собиту сайёр,
Сухан марказида хомушлик даркор.

Бу дунёда юлдузу сайёралар бўлгунча шундай яратиш тартиби ҳукмронки, бутун мавжудот жўшқин ҳаракат ва ўзгариш садолари ичида бўлса ҳам, лекин буларнинг ҳаммасининг маркази хомушлик — жимжитлик, яъни биздан яширин бўлган бир нуқтадир. Шу нуқта ҳамма нарсага куч ва ҳаракат беради. Бунга мисол қилиб Бедил иккинчи байтда айтадики, уруғ кўздан ёширин илдизни ҳаракатга солади, паргорнинг ҳаракат қилиши учун ҳам унга бир сонин нуқта керак.

Саҳ.— 23

Зоҳид дерки, «тақво манбаи диндир»,
Шайх кўзгу тутиб дер: «сулукдан қидир».

«Тақво» дин, шариат қонунларига риоя қилиш ва шу билан покликни сақлашдир; «сулук» сўфийдир, яъни тасаввуф аҳлининг йўл-маслакларидир, улар шу йўл-маслакдан бориб маънавий ва руҳоний покликка етмоқчи бўлар эдилар. Бедил айтадиким, бу покизаликка бундай ёлғон ва риёкорлик йўллари билан эмас, балки дарвешларга ўхшаш мардонатор дунёнинг лаззатларидан воз кечиш билангина етиш мумкин.

Саҳ.— 23

Ким қибла билмаса ҳазрат инсонни,
Ўша лаънатланиб бўлур шармисор.

Бедил бунда ҳам инсоннинг улуғлигини куйлайди. Ҳар ким ҳазрати инсоннинг улуғлигини эътироф қилиб уни саждага сазовор билмаса шармандаю шармисор бўлади.

Қ а р а н г: И. М. Мўминов, Танланган асарлар, т. I, Тошкент, 1969, 117-бет.

Саҳ.— 24

Ўзбошимчаликдан хуррам бу дунё,
Эркисиз айланмоққа бўлмиш мубтало.

Бу дунёда одамлар ғафлат ва жаҳолатда яшайдилар ва бошларига келган афсоналарни тўқиб, ўзларини хурсанд қилиб юрадилар. Шу афсоналардан бири дунё охир бўлган чоғда одамларга нажот бериш учун Исо ва Маҳдийнинг пайғамбар бўлиб келишлари тўғрисидаги ривоятидирки, қуруқ даъво ҳам ҳақиқат ва мантиқдан узоқдир.

Саҳ.— 25

Мажнун доим сочар бошига тупроқ,
Фарҳоднинг тешаси тошда муттасил...

Яъни дунёда ишқ эҳсоси мангу яшайди ва то ишқ бўлгунча Мажнун билан Фарҳод тўғрисидаги афсоналар абадий яшайди.

Саҳ.— 25

Ошна-бегоналар бутун бир умр
Фақат «торих» ё «саж» талаб этишар.

Бедил айтадиким, замонамизда нодонлик шунча кучайганким ҳеч бир киши шеър қадрини билмайди. Ҳатто ошна-бегоналар чуқур маънидор шеърларни фаҳхламайдилар, балким кўпроқ бирон кишининг вафоти ё бирон иморат битиши тарихини кўрсатадиган ва

ёким бир-иккита қофиялик сўз (яъни саж) билан битилган хатми шоирлардан ёздириб оладилар, холос.

Саҳ.— 26

Борига қаноат қилмай на чора,
Текин ҳаво бизга анжоми нафас.

Биз дунёда ҳар бир нарсага қаноат ва шукур қилишимиз керак. Хатто бизнинг атрофимизни ихота қилган ва бизга текин кўринадиган нарса — ҳаво — бизнинг борлиғимиз, бизнинг ҳаётимиз асосидир.

Саҳ.— 26

Ҳақ-ноҳақ, соз-носоз, биҳишту дўзах,
Узинг ким? Билолсанг, қиёмат бордир.

«Ҳақ-ноҳақ, соз-носоз, биҳишту дўзах» булар инсон тасаввуридан ташқарида бўлган тушунчаларни ифодалаш учун қабул қилинган шартий сўзлардир. Булар билан ҳақиқатни билиб олиш қийин. Инсон аввал ўзини билиб олса, ўзининг қандай яратилганлиги ва қандай бу дунёдан ўтишини билиб олса, унда жуда ажойиб бўлур эди.

Саҳ.— 27

Таҳқиқ йўли жуда нозик, серсабоқ,
Тушуниш қийиндир яқин бўлган чоқ.

Таҳқиқ — Бедилда жуда кўп учрайдиган образ — фалсафий терминдир. Бедилда бу сўз ҳақиқатни билиш, ҳақиқатни англаш йўлида интилиш маъносига ишлатилади.

Тупроқ не? Билмасанг кечириш мумкин,
Хаёл шамин тагин боқ, қоронғироқ!

Бу дунёни билолмасанг сени кечириш мумкин. Инсон ўз билими билан кўп нарсаларни яратиши ва билмоғи мумкин, шунинг билан бирга дунёда бўладиган баъзи ҳодисаларни англамаслиги ҳам табиийдир. Чунки шам атрофга нур ёйса ҳам, аммо ўзининг таги ҳамisha қоронғидир.

Саҳ.— 28

Йўқдан пайдо бўлмиш мактаби олам,
Ҳар нарса кўзгайди ҳайрат дамо-дам.

Бедил таълимоти бўйича дунё йўқ жойдан илоҳий куч воситаси ила вужудга келгандир. Аммо бу дунёда ҳар бир нарсани билиш қийин ва бу нарсаларнинг қандай яратилиш масаласи ҳамisha ҳайрат туғдиради.

Қалам тилида-ку котиб дил рози,
Зеро, барчасидан оғаҳдир одам.

Аммо дунёдаги нарсаларнинг қандай яратилишини фақат одам била олади. Котиб қалам учи билан ўз кўнглидаги яширин сирларни қоғозда изҳор этганидек, худо ҳам одам орқали нарсалар сирларини бошқаларга маълум қилади. Бедил бу рубойда одам билимига катта баҳо беради ва диний таълимотга қарши дунёни билишга одамнинг қодир эканлигини айтади.

Саҳ.— 29

Поёнсиз билим-ку сенда мужассам,
Анқодан буюкроқ оддий пашшанг ҳам.

Бедил бу рубойда ҳам инсон улўғворлиги ҳақида гапиреди. Инсоннинг билими бошқа мавжудотда йўқ. Шу билим инсонга қанот бахш этиб, уни Анқодан ҳам буюкроқ қилгандир.

Жаҳон таркиботи бирликка эга,
Бу бирлик шубҳасиз, нафасингда жам.

Ҳатто бутун дунёдаги мавжудот бирлигини ҳам инсон нафасига боғлайди. Яъни агар одам бўлмаганда дунёдаги бор мавжудот ҳам ҳеч нарсага арзимас бўлиб қоларди.

Саҳ.— 29

Хаёл ойнасин юз минг жилваси бордир,
Улардан биттаси унга вафодорми? Йўқ.

Дунёда воқи бўладиган ҳодисалар инсоннинг ихтиёрсиз вужудга келади. «Ойнада», яъни дунёда юз минг ҳодисалар рўй беради (юз минг жилва бор), аммо шу ойнада кўринадиган жилвалар ойнага боғлиқ эмас, балки ойнада акс бўладиган асил зотга боғлиқдир. Бедил пантеистик таълимотга асосланиб дунёнинг ҳамиша ўзгаришда бўлишлигини эътироф этади, аммо бу ўзгаришлар, дейди, илоҳий кучнинг нарсаларда турли равишда кўринишидан иборатдир.

Саҳ.— 29

Хоҳ «у» дегил, хоҳ «сен», ёки «биз» деб ёз,
Ҳақ маъносин очар иборанг бисёр.

Бедил, дейди, биз кўп сўз ва иборалар билан ёзамиз, гапирамиз, аммо булар ҳаммаси бир ҳақиқатни билиш ва таниш учун ишлатилади. Бу ҳақиқат сенда ҳам бор, унда ҳам бор, бизда ҳам бор. Бу ерда ҳамма нарсаларда илоҳий кучнинг ҳақиқат сифатида ифодаланиши тўғрисидаги пантеистик қараш ифодалангандир.

Саҳ.— 30

Ясанчоқлик, кибру ноз оламида
Ойна тутмаслик жамоли ўзга.

Ринду мастлик оламида кибру ноз билан юриб дунёни менсимасдан (ойна тутмасдан) фахрланиш, бойликка берилган бу халойиқ олдида бир лаззат беради кишига.

Саҳ.— 30

Кўзинг очиб боқсанг пешонасига
Ажинлари тимсол бахт нарвонидан.

Бой кишилар бу дунёда ҳашамдор уй-сарой қуриш учун қандай азоблар кўрадилар, ўзларига маълум эмасдир. Уларнинг пешаналаридаги ажинлар шу кулфатдан хабар бериб туради. Мана шу ажинлар «бахт, давлат» деб ўйлаган мартабага етиш учун қўлга киритилган нарвонга ўхшайди.

Саҳ.— 35

Ҳушёр бўл, очкўзлар табиатида
Бордир кўз илғамас Шаддод биноси.

Шаддод — золим ва очкўз афсонавий подшоҳ исмидир. Афсонага биноан, зулм ва ҳирс билан тўплаган унинг бойлиги ўзига насиб этмай, путур кетган эди. Бедил, шу ривоятга ишора қилиб айтадики, очкўзларнинг тўплаган бойлиги ўзларига вафо қилмайди ва бошқа одамлар насиби бўлиб кетади.

Саҳ.— 35

Бу дунёда қандай нақшки жилвагар
Тасаввур гулзори, беҳишти назар.

Дунёда бир нарсани инсон ўз тафаккури ва тасаввурига яраша билиб олади.

Ўзимиздан барча яхши-ёмонлик,
Кўзгуда кўрганинг ўзингдан ахтар.

Яхшилик-ёмонлик ҳам ўзимизга боғлиқдир, бизга яхши кўринадиган нарса бошқа кишига ёмон кўриниши мумкин. Агар сурат ёмон бўлса, ойнадаги акс ҳам ёмон кўринади, бизнинг фикримиз ва тафаккуримиз ҳам етуклик даражасида бўлмаса, ҳамма нарсани тасаввуримизда яхши ўзлаштира олмаймиз. Бу рубойда Бедил фалсафада машҳур бўлган инсон билимининг нисбий эканлигини баён қилгандир.

Саҳ.— 37

Фитрат афсунгари кўп ғайрат этди,
Хомлар ишончига нима наф етди?

Жодугар ва афсунгарлар ўз ёлғон афсоналари билан хом кишиларни алдаб келдилар ва шу пуч афсоналар билан уларда динга имон туғдирдилар.

Юз шукрки Исо, Маҳдий қиссаси
Имоннинг сустлигин кўтариб кетди.

Сенда аслида диний имон кучли эмас эди, аммо афсунгарлар Исо, Махдий ва охир замон тўғрисида афсоналарга ўхшаш тўқима гаплар билан сенда динга нисбатан ишонч ва имон туғдирдилар.

Саҳ.— 38

Таврот эмаски, унинг ҳаммаси
Тушса осмондан, бир йўла якбор.

«Таврот» яҳудийларнинг муқаддас диний китобидир. Диний ривоятга биноан «Таврот» Мусо пайғамбарга худо томонидан тайёр китоб шаклида юборилган эмиш.

Бу рубой мазмуни ҳақида тўлароқ маълумот учун қ а р а н г:
И. М. Мўминов. Мирза Бедилнинг фалсафий қарашлари, Тошкент, 1958, 33—34-бетлар.

Саҳ.— 42

Баҳри мутлақ иссиқ мавж урди шундан,
Бўлдиқ ўзимиздек аълога муҳтож.

«Мутлақ баҳр» деб Бедил илоҳий кучга асосланган мутлақ борлиқни айтади. Одамзод ана шу мутлақ борлиқдан куч ва ирода билан вужудга келди. Дунёда вужудга келгач, инсон ўз-ўзини танишга мажбурдир, чунки дунёдаги мавжудот ичида энг ақлли ва онгли махлуқ инсондир ва шу сабабли у борлиқ ва ашёларнинг пайдо бўлиш сабаблари тўғрисида фикр юритишга мажбурдир.

Саҳ.— 42

Фикримда абадлик, лек нафасим дер:
«Умр карвонидан жарас қолажак».

Инсон фикрида мангу яшаш истаги ҳамиша парвоздадир, аммо нафасимизнинг абадий қолмаслиги маълумдир. Ҳар бир нафасимиз билан ҳаётимиз қисқара боради, бу эса доимо умр абадий эмаслигини таъкидлаб туради. Инсон умридан фақат ҳаёт осори қолажак. Бу осор карвон ўтиб кетаётган вақтда узоқдан эшитилиб турадиган жарас — кўнғироқ садосига ўхшайди.

Саҳ.— 43

Бу жаҳон иқболи ҳашам истайди...

«Бу дунёда бахтли бўламан десанг, ҳашамга эга бўл, бойлик жам қилсанг бахт топасан». Яъни шоир ўз замонида илмли кишилар хор, бой ва мансабга эга бўлган кимсалар бахтли эканидан нолийди.

Ҳўкиз ва эшакдан олингиз сабоқ,
Ҳатто у шох ҳам, дум ҳам истайди.

«Бу ярамас кишилар қаторига кириш учун ҳўкиздек шохли ва эшакдек думли бўлиш керак, фақат «ўшанда сен бу «бахтли» кишилар ўртасида мартабага эга бўласан» дейди шоир.

Саҳ.— 48

Қанчалар симоку самак бўлади,
Ё ул ёқда мулки малак бўлади.

Симак — осмонда Асад буржининг охиридаги икки юлдуз номи,
Самак — балиқ, афсонага кўра, ерни кўгариб турувчи балиқ.

Симоку самак — мажозан оламнинг энг баланд ва энг паст нуқталари.

Саҳ.— 51

Янги чақалоққа ҳам сут ичиришар,
Тириклик ҳавосида бор экан заҳар.

Заҳарланганларни қатиқ ё сут билан даволашга киноя қилиб шоир айтадики, агар бу дунёнинг ҳавоси заҳарли бўлмаса, чақалоқ туғилган кунданоқ унга сут ичирмасдилар.

Саҳ.— 51

Гўзаллар дунёда қулф урган баҳор,
Хоҳ хитойлик бўлсин, чигил ё тотор.

Чигил — Туркистондаги бир шаҳар номидирки, гўзал қизлари билан машҳурдир. Тожик-форс шеърида чигил нозанинлари гўзаллар образи сифатида кўп ишлатилади.

Саҳ.— 52

Зинҳор жим бўл бир мушт тупроқ учса кўкка,
Чанг бўлса ҳам чиқа олур жуда баланд.

Бедил бу рубоийда инсоннинг улуғ мартабаси ва инсон сўзининг ундан ҳам улуғроқ даражасини мадҳ этади. Бир мушт тупроқдан чиққан гард баландликка чиққани каби, биз, ожиз инсонлардан чиқадиغان сўзнинг мартабаси санъат ва маънавий жиҳатидан кўкларга чиқса ажаб эмас.

Саҳ.— 59

Қарисам-да ажралолмам лаъли лаблардан
Тишсизлигим оқ сут бирла шакар истайди.

Тишсиз гўдакларга оқ сут билан шакар керак бўлганидек, мен ҳам қариганда тишсизман, шунинг учун мен жононларнинг сутдек оқ тишлари ва шакардек ширин лабларини истайман.

Саҳ.— 73

Аммо сирли дўстлик вафо мазмуни
Ҳижрон дамлари деб йиғлашади зор.

Бир-бирларини топишган ёрлар кўз ёшларини тийсалар-да, аммо дўстликни сақлаган вафо ҳислари ҳижронда ўтилган дамларни ёдга келтириб йиғлайдилар. Яъни шоир айтадики севишганлар ви-

солда бўлган пайтларида ҳам фироқ дардларини ёдлаб йиғлайдилар.

Саҳ.— 74

Шахмат тахтасидек ҳар тараф боқсанг
Юз хона бор, бари бедару девор.

Замон аҳлида ҳаё ва ору номус қолмаган, ҳатто уйларида қиладиган ишлари ҳам кўча-кўйга маълумдир, уларнинг уйларида ҳам шарму ҳаё йўқ.

Саҳ.— 75

Ҳиммат ҳам мастликка қараб созланган,
Барчанинг девори соясиз бўл кун.

Бедил айтадики, бу замонда ҳеч кимда ҳиммат қолмади, бирон киши бошқа кишига яхшилик қилмайди. Одамларнинг ҳатто деворлари ҳам бошқаларнинг бошига соя солиб, одамга наф тегизмайди.

Саҳ.— 75

Оташ ибратгоҳи кул эмасми, кул,
Қанот синган ерга кўмилур парвоз.

Бедил шеърларида «ибрат» тимсол, символ маъносида ишлатиларди. Яъни кул оташнинг симболидир, чунки кулни кўриб шу ерда ўт ёнганлигини биз тасаввур қила оламиз. Яъни бизнинг сочимиз оқарса ҳам, аммо шу оқ сочни кўриб бизнинг бир вақт чиройли ёшлигимизни тасаввур қилиш мумкин.

Саҳ.— 77

Киши то тамиздан ажралмаса гар,
Тилло, кумуш кайфи унга беасар.

Фақат тамизсиз ва идроксиз кишилар тилла-кумуш ва дунё бойлигидан лаззат оладилар. Одамнинг безағи бўлган хино ҳам фақат кишининг ҳиссиз жойларига — унинг тирноқ ва сочларига юқади.

Саҳ.— 79

Искандар истади оби ҳаёт, лек
Топгани оина ва чашма оби.

Бу рубоийда шарқда машҳур бўлган Искандар Зулқарнайн тўғрисидаги афсонадан бир воқеа зикр этилган. Искандар кўп эл-мулкларни эгаллаганидан кейин «Оби ҳаёт» чашмасини топмоқчи бўлди. Унга айтган эдиларки, ҳар ким шу «Оби ҳаёт» чашмасидан сув ичса, дунёда абадий яшайди. Аммо у кўп жойларни кезиб бу чашмани топмади ва охири кўп умр кўрмай дунёдан кўз юмди. Шунга ўхшаган дунёда хомхаёллар билан умрни охирга етказадиган ақлсиз кишилар кўп, дейди Бедил.

Саҳ.— 81

Бино қуриш фикри гул очар экан,
Меъмор қалбин босар аввалги зил тош.

Дунёда катта ишларни қилиш учун инсонга катта сабру бардош керак. Меъмор ҳам бирон муҳташам бинони қуриш фикрида бўлса, аввало ўз кўнглида катта сабр тошини маҳкам пойдевор қилиб қўяди.

Саҳ.— 81

То бошдан кулоҳин учирмаса ел,
Шамдек оташ ичра ул бошдан-оёқ.

Шам бошидаги кулоҳи алангасини йўқотмаслиги учун ҳамиша ёниб туриши керак. Шунга ўхшаш бойлар, шоҳлар ва бошқа давлатдорлар ўз бойликлари ва ҳашамларини сақлаб туриш учун ҳамиша даҳмаза ва васваса ўти ичида ёниб турадилар.

Расулхон Ходизода,
филология фанлари доктори

МУНДАРИЖА

Мирза Бедил. И. М. Мўминов	3
Рубойлар	11
Изоҳлар. Р. Ходизода	93

На узбекском языке

МИРЗА
АБДУЛҚАДИР
БЕДИЛ

РУБАИ

Редактор
Э. Воҳидов

Рассом
Р. Ҳалилов

Расмлар редактори
И. Кириакиди

Техн. редактор
Т. Мирқосимов

Корректор
Ш. Собирова

Босмахонага берилди 13/ХІ-1973 й. Босишга рухсат
этилди 22/V-1974 й. Формати 70×108^{1/2}_{мм}. Босма л. 3,75.
Шартли босма л. 4,72. Нашр л. 3,54+0,22 вкл. Тира-
жи 80000. Р.09488. Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва
санъат нашриёти. Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шарт-
нома № 10—71.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг нашриётлар,
полиграфия ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат
комитетининг, 1-босмахонасида № 1 қоғозга бо-
силди. Тошкент, Ҳамза кўчаси 21. 1974 йил. Заказ
№ 406: Баҳоси 16 т.